

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

**ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ – ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ – ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ
ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑΣ**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**ΘΕΜΑ: ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΥΠΟΤΕΛΕΙΑ ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΕΙΣ ΤΗΣ
ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΟΤΗΤΑΣ. Η ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗ ΠΑΡΕΝΟΧΛΗΣΗ
ΣΤΟΝ ΤΟΜΕΑ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ**

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: ΦΡΑΓΤΟΥ ΒΑΣΙΛΙΚΗ

ΑΡΙΘΜΟΣ ΜΗΤΡΩΟΥ: 11 010 82

ΕΠΟΠΤΡΙΕΣ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΕΣ

ΔΕΛΤΣΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ

ΠΕΓΚΛΙΔΟΥ ΑΘΗΝΑ

ΒΟΛΟΣ 2005

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ & ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ
ΕΙΔΙΚΗ ΣΥΛΛΟΓΗ «ΓΚΡΙΖΑ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ»**

Αριθ. Εισ.: 4788/1
Ημερ. Εισ.: 30-06-2006
Δωρεά: Συγγραφέα
Ταξιθετικός Κωδικός: ΠΤ - ΙΑΚΑ
2005
ΦΡΑ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΥΧΑΡΙΣΤΗΡΙΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ	σελ. 4
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	σελ. 5
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΟΡΙΣΜΟΥ ΤΗΣ ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗΣ ΠΑΡΕΝΟΧΛΗΣΗΣ	σελ. 12
I. Ορισμοί της σεξουαλικής παρενόχλησης.....	σελ. 12
II. Η θεώρηση του φαινομένου από τους πληροφορητές	σελ. 13
III. Το τριμερές θεωρητικό μοντέλο της σεξουαλικής παρενόχλησης	σελ. 14
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: ΜΙΑ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΗ ΟΠΤΙΚΗ ΤΗΣ ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗΣ ΠΑΡΕΝΟΧΛΗΣΗΣ	σελ. 16
I. Σεξουαλική παρενόχληση και σεξουαλική διάκριση.....	σελ. 17
II. Θεωρητικά μοντέλα που εξηγούν γιατί συμβαίνει η σεξουαλική παρενόχληση σε εργασιακό τομέα	σελ. 18
III. Οι θεωρίες της σεξουαλικής παρενόχλησης.....	σελ. 20
IV. Η σεξουαλική παρενόχληση ως μορφή βίας.....	σελ. 22
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: Η ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗ ΠΑΡΕΝΟΧΛΗΣΗ ΣΤΟΝ ΤΟΜΕΑ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ	σελ. 24
I. Η διαμόρφωση έμφυλων σχέσεων στον εργασιακό τομέα	σελ. 25
II. Η σεξουαλική παρενόχληση και η σχέση της με το κοινωνικό φύλο	σελ. 27
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ: ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗ ΠΑΡΕΝΟΧΛΗΣΗ, ΦΥΛΟ & ΕΡΓΑΣΙΑ	σελ. 31
I. Η σεξουαλική παρενόχληση σε δημόσιο τομέα εργασίας.....	σελ. 31
II. Η σεξουαλική παρενόχληση σε ιδιωτικό τομέα εργασίας	σελ. 35
III. Η σεξουαλική παρενόχληση ως μορφή ελέγχου και εξουσίας.....	σελ. 38
IV. Ο λόγος για το σώμα γύρω από τη σεξουαλική παρενόχληση	σελ. 40
V. Η ιεραρχία στην εργασία και η σεξουαλική παρενόχληση	σελ. 41
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ: ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΗΣ ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗΣ ΠΑΡΕΝΟΧΛΗΣΗΣ ΣΕ ΤΟΜΕΙΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΚΑΙ ΠΡΟΣΩΠΙΚΗΣ ΖΩΗΣ	σελ. 42
I. Η αντιμετώπιση των περιστατικών σεξουαλικής παρενόχλησης από τους πληροφορητές	σελ. 43

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ: ΚΑΤΑΓΓΕΛΙΑ ΤΗΣ ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗΣ ΠΑΡΕΝΟΧΛΗΣΗΣ	σελ. 46
---	----------------

Ι. Λόγοι που εμποδίζουν τις καταγγελίες της σεξουαλικής παρενόχλησης	σελ. 47
---	----------------

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΒΔΟΜΟ: ΝΟΜΙΚΗ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΗΣ ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗΣ ΠΑΡΕΝΟΧΛΗΣΗΣ	σελ. 50
--	----------------

ΕΠΙΛΟΓΟΣ	σελ. 52
-----------------------	----------------

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	σελ. 54
--------------------------	----------------

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ.....	σελ. 57
-----------------------	----------------

Ευχαριστήριο Σημείωμα

Θα ήθελα να ευχαριστήσω τις δύο επόπτριες καθηγήτριες μου, κυρία **Ελευθερία Δέλτσου** και κυρία **Αθηνά Πεγκλίδου**, οι οποίες αφιέρωσαν αρκετό χρόνο προκειμένου να με κατευθύνουν σωστά για τη διεκπαιρέωση της παρούσας εργασίας. Επίσης με βοήθησαν να διευρύνω και τους πνευματικούς και επιστημονικούς μου ορίζοντες. Η συνεισφορά τους ήταν εξαιρετικά πολύτιμη και ωφέλιμη. Τέλος θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους τους πληροφορητές και πληροφορήτριες μου, επειδή χωρίς τη συμβολή τους θα ήταν αδύνατη η πραγματοποίηση της έρευνάς μου.

Με εκτίμηση,

Βάσια Φράγγου

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η παρούσα εργασία έχει τίτλο «Γυναικεία υποτέλεια και διαχειρίσεις της σεξουαλικότητας. Η σεξουαλική παρενόχληση στον τομέα της εργασίας». Το πρώτο μέρος του θέματος εστιάζει στο πώς η διαχείριση της γυναικείας σεξουαλικότητας τοποθετεί τη γυναίκα σε μια κοινωνικά ανώτερη, ίση ή κατώτερη θέση σε σχέση με τον άνδρα. Αυτό είναι πολύ σημαντικό, αν σκεφθεί κανείς ότι η γυναικεία υποτέλεια σε διάφορες κοινωνίες εκλαμβάνεται ως «φυσική», «αιώνια», «οικουμενική» απέναντι στην ανδρική κυριαρχία. Βέβαια, αυτό δεν σημαίνει ότι σε όλες τις κοινωνίες υπήρχαν αντιλήψεις που συνεχώς τοποθετούσαν τη γυναίκα σε μια κατώτερη θέση. Ωστόσο, μέσα στα πλαίσια της συγκεκριμένης εργασίας, δεν μπορούν να αγνοηθούν οι κοινωνικές δομές που επιτρέπουν την καλλιέργεια αντιλήψεων που διαιωνίζουν τη γυναικεία υποτέλεια. Τέτοιου είδους αντιλήψεις οφείλονται σε «ιδεολογικούς μηχανισμούς που λειτουργούν για την παραγωγή και την αναπαραγωγή της γυναικείας υποτέλειας τόσο στο χώρο της επιστήμης όσο και στο χώρο της θεσμικής και της καθημερινής ζωής»¹. Οι ιδεολογικοί μηχανισμοί είναι κομμάτι της ίδιας της κοινωνίας που τους δημιουργεί. Δίνουν ερμηνείες για το τι είναι άνδρας και το τι είναι γυναίκα και αυτόματα τοποθετούν το ένα φύλο σε ανώτερη θέση σε σχέση με το άλλο. Αναδύουν συνεχώς διάφορες μορφές και σχήματα για να νομιμοποιούν και να διαιωνίζουν τη «φυσική κατωτερότητα» των γυναικών έναντι των ανδρών. Συνεπώς, η φυσική κατωτερότητα των γυναικών αποτελεί μια ιστορική πολιτισμική κοινωνική κατασκευή, η οποία έχει ως σκοπό να δικαιολογεί, να νομιμοποιεί και να αναπαράγει την κοινωνική καθυπόταξη του γυναικείου φύλου. Είναι λοιπόν πολύ σημαντικό το γεγονός ότι αυτή «η ιδιαιτερότητα της θέσης των γυναικών δεν τις μετατρέπει σε αντικείμενο του προβλήματος, αλλά σε κέντρο του προβληματισμού»².

¹ Σκουτέρη- Διδασκάλου, Ν., 1991, *Ανθρωπολογικά για το Γυναικείο Ζήτημα*, Εκδόσεις Ο ΠΟΛΙΤΗΣ, Αθήνα, σελ. 7.

² Ο.π., σελ. 8.

I. Κοινωνικό φύλο, σώμα και σεξουαλικότητα

Εξαιρετικό επιστημονικό ενδιαφέρον από την ανθρωπολογική οπτική, παρουσιάζει η σχέση κοινωνικού φύλου και σεξουαλικότητας. Με λίγα λόγια, πώς το ανδρικό και το γυναικείο φύλο διαχειρίζονται τη σεξουαλικότητά τους, αλλά και το πώς διαμορφώνονται οι σεξουαλικές - ερωτικές - κοινωνικές σχέσεις μεταξύ τους και η θέση τους μέσα στην κοινωνία. Μέσα σε όλα αυτά πολύ σημαντικές είναι οι κοινωνικές αντιλήψεις που αφορούν τα δύο φύλα και οι οποίες παρατηρούνται στην ελληνική κοινωνία, όπου θα είναι ο πολιτισμικός χώρος στον οποίο εστιάζει η εργασία. Αυτές λοιπόν οι αντιλήψεις καθορίζουν και την κοινωνική συμπεριφορά των δύο φύλων όσον αφορά την εκφορά της σεξουαλικότητας και τη διαχείριση της. Οι διάφορες ανθρωπολογικές προσεγγίσεις της σχέσης μεταξύ φύλου και σεξουαλικότητας -οι οποίες θα παρουσιαστούν μέσα στα πλαίσια της συγκεκριμένης έρευνας- δείχνουν πως ορισμένες αντιλήψεις για τα δύο φύλα και ο τρόπος που πολλές φορές διαχειρίζονται την σεξουαλικότητά τους αποτελούν κοινωνικές και πολιτισμικές κατασκευές.

Παράλληλα με τη θέση των γυναικών ως κέντρο του προβλήματος γίνονται και οι σχέσεις στις οποίες υπόκεινται και τις οποίες αναγκάζονται να έχουν οι γυναίκες. Αυτού του είδους οι σχέσεις δεν συμπεριλαμβάνουν μόνο τις κοινωνικές σχέσεις και τη θέση της γυναίκας μέσα στην κοινωνία αλλά και τον τρόπο με τον οποίο η γυναίκα, χρησιμοποιώντας τη σεξουαλικότητά της, καθορίζει και επεμβαίνει σε αυτές τις σχέσεις καθώς επίσης διαμορφώνει και την θέση της μέσα στο κοινωνικό σύνολο. Η διαχείριση της σεξουαλικότητας είναι ένα ζήτημα που εμφανίζεται αρκετά στα πλαίσια του λόγου για τη σεξουαλική παρενόχληση. Η σεξουαλική παρενόχληση σχετίζεται άμεσα με τον τρόπο διαχείρισης της γυναικείας σεξουαλικότητας. Συνεπώς, οι φράσεις «γυναικεία υποτέλεια», «διαχειρίσεις της σεξουαλικότητας» και «σεξουαλική παρενόχληση» αποτελούν εκφάνσεις ενός εκτεταμένου και πολυσυζητημένου θέματος όσον αφορά την ανθρωπολογική επιστήμη, του γυναικείου ζητήματος

Αρχικά αξίζει να σημειωθεί ότι η αντίληψη περί καθυπόταξης των γυναικών παραπέμπει «και σε μια καθυπόταξη του λόγου περί γυναικών»³. Υπήρξε δηλαδή μια αδυναμία στη δημοσιοποίηση της προβληματικής του γυναικείου ζητήματος. Παρόλα

³ ό.π., σελ. 8.

αυτά όμως τις τελευταίες δεκαετίες έχει αρχίσει να υπάρχει ένας πιο έντονος λόγος για τη θέση των γυναικών μέσα στην κοινωνία. Ιδιαίτερα μετά τη δεκαετία του 1970 όπου οι φεμινιστικές σπουδές κάνουν ηχηρή την παρουσία τους στις ανθρωπιστικές επιστήμες και αρθρώνουν έναν πιο έντονο «γυναικείο» λόγο, ο οποίος αντιτίθεται στην αυθαίρετη ιδεολογία περί κατωτερότητας των γυναικών.

Σημαντικές στο συγκεκριμένο θέμα αναδύονται οι αναπαραστάσεις του σώματος και της σεξουαλικότητας του. Το σώμα αν και είναι «φυσικά δοσμένο» ταυτόχρονα προσλαμβάνεται μόνο σε συνάρτηση με πολιτισμικά και κοινωνικά δεδομένα⁴. Επίσης, το σώμα σχετίζεται με τον εκάστοτε πολιτισμό και την εμπειρία και παρουσιάζει μια πολλαπλότητα των πολιτισμικών σημασιών του. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, ο λόγος γύρω από το σώμα αντανακλά τις κοινωνικές αντιλήψεις της ελληνικής κοινωνίας. Δεν θα πρέπει να παραληφθεί το γεγονός ότι «το σώμα μετέχει στην κοινωνική πρακτική και αποτελεί μέσο κοινωνικών, πολιτισμικών και ιστορικών σημασιών»⁵. Η ανθρωπολογία, ερμηνεύοντας τη σχέση σώματος – σεξουαλικότητας, δείχνει πως η εννοιολόγηση του σώματος αποτελεί μια πολιτισμική κατασκευή μέσα στην οποία απεικονίζονται οι δομές και οι αντιλήψεις μιας κοινωνίας, ειδικότερα της ελληνικής κοινωνίας.

II. Τι είναι η σεξουαλική παρενόχληση

Το κυρίως μέρος της παρούσας εργασίας αφορά τη σεξουαλική παρενόχληση στον τομέα της εργασίας στον ελλαδικό χώρο. Σε αυτό το μέρος της εργασίας, θα γίνει μια προσπάθεια να προσεγγιστεί το φαινόμενο της σεξουαλικής παρενόχλησης. Προκειμένου όμως να γίνει κατανοητή η συσχέτιση του φαινομένου της σεξουαλικής παρενόχλησης με τις αντιλήψεις της κοινωνίας στην οποία εστιάζει η συγκεκριμένη έρευνα, είναι πολύ σημαντική η αποσαφήνιση του όρου σεξουαλική παρενόχληση στα πλαίσια του χώρου εργασίας. Η σεξουαλική παρενόχληση «εκδηλώνεται ως η κατάσταση, η οποία εκφράζεται και «συντονίζεται» από τον/την εργοδότη ή προϊστάμενο/η (το φέροντα/ουσα την εξουσία) μέσω προκλήσεων, “δώρων”, υπονοούμενων, πιέσεων, απειλών, εκφοβισμού ή υπόσχεσης

⁴ Μακρυνιώτη Δ., 2004, «Εισαγωγή» στο Μακρυνιώτη επιμ., *Τα όρια του σώματος. Διεπιστημονικές προσεγγίσεις*, Εκδόσεις Νήσος, Αθήνα, σελ. 11.

⁵ Ο.π., σελ. 19.

ανταλλαγμάτων δηλαδή μιας συμπεριφοράς ανεπιθύμητης την οποία υφίσταται ο/η εργαζόμενος (ο/η υφιστάμενος την εξουσία) και μάλιστα ως μέρος της δουλειάς του/της»⁶. Η σεξουαλική παρενόχληση λοιπόν είναι ένα φαινόμενο που είναι ευρέως διαδεδομένο στον τομέα της εργασίας και μπορεί να το συναντήσει ένας εργαζόμενος/η αρκετές φορές στην καθημερινότητά του. Επίσης, αποτελεί ένα φαινόμενο όπου «η διάκριση μεταξύ των δύο φύλων γίνεται αρκετά φανερή»⁷ και το σώμα διαδραματίζει σημαντικό ρόλο, εφόσον είναι το «μέσο» διαπραγμάτευσης της γυναικείας ταυτότητας και υποτέλειας σε σχέση με την κυριαρχία του ανδρικού φύλου.

Ωστόσο δεν θα πρέπει να παραληφθεί το γεγονός ότι ο όρος σεξουαλική παρενόχληση επιδέχεται πολλές ερμηνείες, εννοιολογήσεις και σημασίες, εφόσον εμπλέκονται μέσα σε αυτό όχι μόνο η σχέση ανδρικού – γυναικείου φύλου αλλά και αντιλήψεις που διαμορφώνουν τις κοινωνικές ταυτότητες των δύο φύλων μέσα στα όρια της ελληνικής πραγματικότητας. Επιπλέον, η έννοια της σεξουαλικής παρενόχλησης περιλαμβάνει και τον τρόπο διαχείρισης της γυναικείας – ανδρικής σεξουαλικότητας και του γυναικείου – ανδρικού σώματος και από τα δύο φύλα. Μάλιστα μέσα από την παράθεση και περιγραφή περιστατικών σεξουαλικής παρενόχλησης γίνεται ιδιαίτερα φανερή η κατασκευή τόσο της γυναικείας υποκειμενικότητας και ταυτότητας όσο και της ανδρικής.

III. Σεξουαλική παρενόχληση και ελληνική κοινωνία

Παράλληλα είναι αναγκαίο να αναφερθούμε στο πώς αντιμετωπίζει την σεξουαλική παρενόχληση τόσο η ελληνική κοινωνία όσο και το ελληνικό κράτος, ποιές συνέπειες έχει στην καριέρα αλλά και στη ζωή του υποκειμένου. Όσον αφορά τη φράση «ελληνική κοινωνία», μέσα στα όρια της παρούσας εργασίας, ως ελληνική κοινωνία ορίζεται «το οργανωμένο σύνολο ανθρώπων που συμβιώνουν»⁸ στο ελληνικό κράτος. Ωστόσο, ο ορισμός περιλαμβάνει επίσης και «το σύνολο των αντιλήψεων που αφορούν την ίδια την κοινωνία και τις δομές της, βάση των οποίων

⁶ http://www.kethi.gr/greek/meletes/Sexualiki_Parenoxlisi/sexual_harassment_pdf.pdf, σελ. 13.

⁷ Lenton R., Smith M., Fox J., Morra N., 1999, «Sexual Harassment in Public Places: Experiences of Canadian Women» στο *American Sociological Review*, 36(4): 517-540, σελ. 517.

⁸ Barnard A., Spencer J., 2002, *Encyclopedia of social and cultural anthropology*, Routledge London and New York, σελ. 515.

οργανώνεται η ζωή των μελών της»⁹. Δεν θα πρέπει να παραληφθεί το ότι με το συγκεκριμένο φαινόμενο γίνεται αισθητή η έμφυλη διαφορά που υπάρχει στο χώρο εργασίας αλλά και το πώς θεωρούνται οι γυναίκες και οι άνδρες σε χώρους όπου θεωρούνται είτε παραδοσιακά «ανδροκρατούμενοι» είτε παραδοσιακά «γυναικοκρατούμενοι». Υπάρχουν χώροι εργασίας που έχουν ταυτιστεί με την κυριαρχία του ενός φύλου έναντι του άλλου. Συνεπώς η παρουσία τόσο του ανδρικού όσο και του γυναικείου φύλου σε εργασιακό περιβάλλον που χαρακτηρίζεται είτε ως «ανδροκρατούμενο» είτε ως «γυναικοκρατούμενο» αντίστοιχα, δημιουργεί μια έμφυλη διαφορά στον εργασιακό χώρο. Μια διαφορά όμως που επηρεάζει την κοινωνική σχέση ανδρικού – γυναικείου φύλου εφόσον καθένα από τα δύο φύλα θεωρείται ότι εισβάλλει σε χώρο που κυριαρχείται από μέλη του αντίθετου φύλου και επομένως δεν ανήκει εκεί και έτσι θεωρείται ως κάτι ξένο και ανεπιθύμητο.

IV. Μεθοδολογία της έρευνας

Η επιλογή του συγκεκριμένου θέματος οφείλεται στο γεγονός ότι η σεξουαλική παρενόχληση στον τομέα της εργασίας, αποτελεί ένα πολύ συχνό φαινόμενο που μπορεί ο οποιοσδήποτε να το συναντήσει στο χώρο εργασίας του. Είναι ένα ζήτημα, το οποίο αφορά έννοιες όπως είναι η «διαχείριση της σεξουαλικότητας», οι «σχέσεις των δύο φύλων», η «σχέση σώματος-σεξουαλικότητας», ο «κοινωνικός έλεγχος». Όλες αυτές οι έννοιες έχουν μεγάλο ενδιαφέρον, εφόσον σχετίζονται με τον τρόπο που διαπλέκονται οι κοινωνικές σχέσεις τόσο του ανδρικού όσο και του γυναικείου φύλου. Επίσης, επειδή η σεξουαλική παρενόχληση αποτελεί μια πραγματικότητα για την ελληνική κοινωνία, με ενδιαφέρει να εξετάσω το παρών ζήτημα μέσα από την αφήγηση και ανάλυση περιστατικών σεξουαλικής παρενόχλησης, τα οποία παρουσιάζουν εξαιρετικό ανθρωπολογικό ενδιαφέρον.

Σκοπός αυτής της εργασίας είναι να προσεγγίσει την προβληματική του γυναικείου ζητήματος και το ζήτημα της γυναικείας υποτέλειας και διαχείρισης της σεξουαλικότητας στην Ελλάδα. Επίσης, μέσα από τη μελέτη του συγκεκριμένου φαινομένου αναδύεται η έμφυλη διαφορά και ο έμφυλος διαχωρισμός στον τομέα της

⁹ Ο.π., σελ. 515.

εργασίας. Γι' αυτό το λόγο είναι σημαντική η ανάλυση του ζητήματος σύμφωνα με την ανθρωπολογική οπτική, η οποία μπορεί να ρίξει φως σε πτυχές τόσο της κοινωνικής δομής όσο και των κοινωνικών σχέσεων, βάση των οποίων συγκροτούνται οι αντιλήψεις περί γυναικείας και ανδρικής ταυτότητας.

Για την κάλυψη του κυρίως μέρους που αφορά τη σεξουαλική παρενόχληση στον τομέα της εργασίας στον ελλαδικό χώρο, πραγματοποιήθηκε μια έρευνα με συνεντεύξεις ατόμων, γυναικών και ανδρών που υπήρξαν θύματα σεξουαλικής παρενόχλησης κατά τη διάρκεια της εργασίας τους. Σε αυτές τις συνεντεύξεις είναι διάχυτος ο λόγος γύρω από το βίωμα και την εμπειρία της σεξουαλικής παρενόχλησης που έζησαν οι πληροφορητές/τριες. Μάλιστα διακρίνεται μέσα από την εμπειρία που είχαν πώς αντιλαμβάνονται και αναπαράγουν τις κοινωνικές αντιλήψεις γύρω από το τι είναι γυναίκα, τι είναι άνδρας, καθώς και το τι είδους κοινωνικές συμπεριφορές αποδίδουν στο καθένα από τα δύο φύλα.

Ο αριθμός των πληροφορητών ήταν εννιά, από τους οποίους οι τρεις ήταν άνδρες και οι έξι γυναίκες. Από τους τρεις άνδρες, οι δύο εργάζονται ως υπάλληλοι σε ιδιωτικές επιχειρήσεις και εταιρείες και ο ένας εργάζεται ως δημόσιος υπάλληλος σε τράπεζα. Όλοι τους είναι έγγαμοι και από τους τρεις οι δύο έχουν αποκτήσει παιδιά. Οι ηλικίες τους είναι μεταξύ 38 έως 50 ετών.

Από τις έξι γυναίκες οι τρεις εργάζονται στον ιδιωτικό τομέα και οι υπόλοιπες τρεις στο δημόσιο. Οι τέσσερις από τις έξι πληροφορήτριες είναι έγγαμες, η πέμπτη είναι άγαμη και η έκτη αρραβωνιασμένη. Οι τρεις από τις τέσσερις έγγαμες πληροφορήτριες έχουν αποκτήσει παιδιά. Η ηλικία τους είναι μεταξύ 21 έως 40 ετών.

Η επιλογή των πληροφορητών έγινε με βάση τα δημογραφικά τους χαρακτηριστικά. Με λίγα λόγια, σημαντικό ρόλο για την επιλογή τους διαδραμάτισε το επάγγελμά τους, η οικογενειακή τους κατάσταση και το περιστατικό σεξουαλικής παρενόχλησης που συνέβη στον καθένα χωριστά. Επίσης, μέσα στην έρευνα συμπεριλήφθηκαν και συνεντεύξεις με άνδρες που παρενοχλήθηκαν σεξουαλικά, προκειμένου να υπάρξει πέρα από τη γυναικεία και η ανδρική οπτική του συγκεκριμένου ζητήματος.

Στη συνέχεια, δεν θα πρέπει να παραληφθεί το γεγονός ότι κάποιοι από τους πληροφορητές προέρχονται από το φιλικό μου περιβάλλον, οπότε δεν υπήρξε δυσκολία στο να έρθω σε επαφή μαζί τους. Οι υπόλοιποι πληροφορητές ήρθαν σε επαφή μαζί μου μέσω της συνεργασίας τρίτων προσώπων που ανήκαν στο φιλικό μου περιβάλλον.

Ορισμένες δυσκολίες που προέκυψαν κατά τη διάρκεια διεξαγωγής της έρευνας αφορούσαν τον τρόπο διεξαγωγής των συνεντεύξεων. Όσοι πληροφορητές προέρχονταν από το φιλικό μου περιβάλλον ένιωθαν άνετα και δέχθηκαν την παρουσία του μαγνητοφώνου σε όλη τη διάρκεια της συνέντευξης. Όσον αφορά τους πληροφορητές που δεν είχαν έρθει έως τότε σε επαφή μαζί μου, χρειάστηκε να πραγματοποιηθούν δύο με τρεις συναντήσεις προκειμένου να αισθανθούν άνετα και να μπορέσουν να μιλήσουν για την εμπειρία της σεξουαλικής τους παρενόχλησης. Αξιοσημείωτο είναι και το γεγονός ότι αν και κάποιοι από τους πληροφορητές δεν θα ενοχλούνταν με την παράθεση του ονόματος τους στην παρούσα έρευνα, εντούτοις ήταν προσωπική μου επιλογή να παραθέσω αποσπάσματα συνεντεύξεων όλων των πληροφορητών, χρησιμοποιώντας ψευδώνυμα. Με αυτό τον τρόπο, προστατεύω την επωνυμία τους, η οποία αποτελεί ένα ευαίσθητο ζήτημα.

Επίσης, μια πληροφορήτρια κατοικούσε σε περιοχή της πρωτεύουσας και συνεπώς έπρεπε να ταξιδέψω και να διαμείνω κάποιες μέρες στην πρωτεύουσα προκειμένου να διεξαχθεί η συνέντευξη. Κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων πολλές φορές έπρεπε να επαναλαμβάνονται οι ίδιες ερωτήσεις με διαφορετικό τρόπο, ώστε να μπορούν οι ερωτώμενοι να δίνουν διευκρινιστικά και λεπτομερή σχόλια

ΚΕΦΑΛΑΙΟ
ΠΡΩΤΟ

ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΟΡΙΣΜΟΥ ΤΗΣ ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗΣ ΠΑΡΕΝΟΧΛΗΣΗΣ**I. Ορισμοί της σεξουαλικής παρενόχλησης**

Η σεξουαλική παρενόχληση αποτελεί ένα κοινωνικό φαινόμενο που «προσβάλλει την ανθρώπινη αξιοπρέπεια και παραβιάζει την αρχή της ίσης μεταχείρισης»¹⁰ ανάμεσα στα δύο φύλα. Ωστόσο για να μπορέσει να κατανοηθεί η παραπάνω παρατήρηση, θα πρέπει πρώτα να διασαφηνιστεί ο ορισμός της έννοιας «σεξουαλική παρενόχληση». Σύμφωνα με τη Line Farley, η οποία ήταν από τις πρώτες που δημοσιοποίησε το πρόβλημα της σεξουαλικής παρενόχλησης στον εργασιακό χώρο, μέσα από το βιβλίο της ‘‘Sexual Shakedown’’, η σεξουαλική παρενόχληση είναι «η «εκούσια» κυρίως αντρική συμπεριφορά, που προσδίδει στη γυναίκα σεξουαλικό ρόλο πάνω από την ιδιότητά της ως εργαζόμενο άτομο και περιλαμβάνει σεξουαλικά σχόλια, υπονοούμενα, αινίγματα, στο σώμα της γυναίκας, απαίτηση σεξουαλικής εύνοιας, ανεπιθύμητες προτάσεις για ραντεβού, πιέσεις για σεξουαλική συνέντευξη, ακόμα και βιασμό»¹¹. Εξίσου σημαντικός είναι ο ορισμός για τη σεξουαλική παρενόχληση που διατυπώθηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή στις 7 Ιουνίου 2000 και είναι ο εξής: «Ως σεξουαλική παρενόχληση θεωρείται κάθε διάκριση λόγω φύλου στο χώρο εργασίας όταν εκδηλώνεται μια ανεπιθύμητη συμπεριφορά συνοδευόμενη με το φύλο με σκοπό ή αποτέλεσμα που επηρεάζει την αξιοπρέπεια ενός ατόμου ή και δημιουργείται ένα εκφοβιστικό, εχθρικό, απειλητικό ή ενοχλητικό περιβάλλον, ιδίως εάν η απόρριψη ή μη αποδοχή της συμπεριφοράς αυτής από ένα άτομο χρησιμοποιείται ως κριτήριο για μια απόφαση που επηρεάζει το άτομο αυτό»¹².

Σε αυτούς τους δύο ορισμούς περιέχονται τέσσερα βασικά στοιχεία που αφορούν τη σεξουαλική παρενόχληση:

α) η σεξουαλική παρενόχληση ως συμπεριφορά συνιστά μια διάκριση λόγω φύλου εις βάρος του εργαζόμενου,

¹⁰ http://www.kethi.gr/greek/meletes/Sexualiki_Parenoxlisi/sexual_harassment_pdf.pdf, σελ. 1.

¹¹ Ο.π., σελ. 7.

¹² ό.π., σελ. 24-25.

β) η σεξουαλική παρενόχληση ως ανεπιθύμητη συμπεριφορά προσβάλλει την αξιοπρέπεια του εργαζόμενου,

γ) η σεξουαλική παρενόχληση ως ανεπιθύμητη συμπεριφορά λειτουργεί εκφοβιστικά ή απειλητικά για τον εργαζόμενο,

δ) η σεξουαλική παρενόχληση στηρίζεται σε μια ανταλλακτική σχέση στο βαθμό που η απόρριψή της από τον εργαζόμενο επηρεάζει αρνητικά την εργασιακή του θέση.

II. Η θεώρηση του φαινομένου από τους πληροφορητές

Αξιοσημείωτες επίσης, είναι οι απαντήσεις που δόθηκαν, στην έρευνα που πραγματοποιήθηκε και αφορούσε το φαινόμενο της σεξουαλικής παρενόχλησης στον τομέα της εργασίας, από δύο πληροφορητές της έρευνας προκειμένου να ορίσουν τη σεξουαλική παρενόχληση. Ειδικότερα, η Ιωάννα, 30 χρόνων και εργάζεται σε δημόσια υπηρεσία εξήγησε ότι: *«Σεξουαλική παρενόχληση είναι τα ύποπτα λόγια που μπορεί να σου πει κάποιος ή σε στυλ κομπλιμέντου ή σε στυλ αισχρολογίας. Επίσης, το ότι μπορεί να σου κάνει κάποιο εκβιασμό και να σου πει ότι αν είσαι καλή μαζί μου θα πάρεις προαγωγή. Με λίγα λόγια, θα έχεις χρηματικά οφέλη αρκεί να υποκύψεις και να δημιουργήσεις σχέση μαζί του»*. Βέβαια και η άποψη του Κυριάκου, 45 χρόνων, ιδιωτικός υπάλληλος σε κάποια επιχείρηση, είναι σημαντική και τονίζει ότι *«η σεξουαλική παρενόχληση είναι όταν αρχίζουν τα πράγματα και ξεφεύγουν από τα συνηθισμένα όρια ή της φιλίας ή της προσέγγισης και οδεύουν κάπου αλλού. Όταν τα λόγια, το χιούμορ, η σωματική επαφή αρχίζουν να αποκτούν άλλο νόημα πέρα του φιλικού. Τότε πράγματι θεωρώ ότι έχουμε σεξουαλική παρενόχληση από ένα άτομο σε ένα άλλο»*.

Και στους δύο αυτούς ορισμούς που δόθηκαν από τους πληροφορητές μου επισημαίνεται ότι η σεξουαλική παρενόχληση ορίζεται με ανεπιθύμητα λόγια ή πράξεις που προσβάλλουν την προσωπική και σεξουαλική ζωή του ατόμου που παρενοχλείται, είτε είναι άντρας είτε είναι γυναίκα, με απαιτήσεις που σχετίζονται με την ικανοποίηση σεξουαλικών επιθυμιών και ως αντάλλαγμα υπάρχει κάποια προαγωγή ή κάποιο άλλο οικονομικό όφελος και γενικότερα με οποιαδήποτε άλλη ενέργεια που συσχετίζεται με την υπέρβαση των καθιερωμένων ορίων. Όρια που προσδιορίζονται και επιβάλλονται μέσα από την ίδια την κοινωνία ως αυτά που

καθορίζουν το είδος της κοινωνικής συμπεριφοράς που θα ακολουθεί και ο άντρας και η γυναίκα.

Παράλληλα με όλα αυτά, η σεξουαλική παρενόχληση περιλαμβάνει επίσης «ανεπιθύμητη φυσική επαφή, φυσική επίθεση, υπαινικτικά υπονοούμενα, έντονα ερωτικά βλέμματα, αστεία με άσχημα σεξουαλικά υπονοούμενα, προσβλητικά ημερολόγια με εικόνες όμορφων γυναικών»¹³. Υπάρχει λοιπόν διάχυτη η έννοια της «εξουσίας» στους ορισμούς που προσδίδονται στη σεξουαλική παρενόχληση. Αυτό μπορεί να γίνει κατανοητό αν εξετάσουμε μια «κατάσταση που περιλαμβάνει σεξουαλική παρενόχληση, και όπου το πρόσωπο με τη περισσότερη εξουσία - είναι το πρόσωπο που παρενοχλεί – βρίσκεται σε θέση να επιβάλει την επιθυμία του ή της στο άλλο πρόσωπο και να πετύχει σεξουαλική ικανοποίηση μέσω της άσκησης της εξουσίας του ή της»¹⁴. Η παραπάνω κατάσταση δημιουργείται επειδή το συγκεκριμένο πρόσωπο, είτε είναι άντρας, είτε είναι γυναίκα, είναι σε θέση ελέγχου και αυτό του δίνει τη «δυνατότητα» να επηρεάζει την εργασία ή την καριέρα του άλλου προσώπου και να χρησιμοποιεί τη θέση εξουσίας του προκειμένου να εξαναγκάσει το άλλο άτομο να ικανοποιήσει τις σεξουαλικές του ορέξεις, ειδάλλως να το τιμωρήσει αν αυτός ή αυτή αρνηθεί να υποκύψει και να συμμορφωθεί σύμφωνα με τις επιθυμίες του ή της. Φυσικά, ο τρόπος με τον οποίο λειτουργεί η σεξουαλική παρενόχληση εμποδίζει και αναστέλλει πολλές επαγγελματικές ευκαιρίες τόσο για τους άνδρες, όσο και για τις γυναίκες.

III. Το τριμερές θεωρητικό μοντέλο της σεξουαλικής παρενόχλησης

Ωστόσο, δεν θα πρέπει να παραληφθεί το τριμερές θεωρητικό μοντέλο που η Sandy Welsh παρουσιάζει στο άρθρο της «Gender and Sexual Harassment» και το οποίο περιγράφει τη σεξουαλική παρενόχληση και περιλαμβάνει τις εξής διαστάσεις:

α) η έμφυλη παρενόχληση η οποία αναφέρεται σε «σεξιστικά και εξευτελιστικά σχόλια και αστεία για τις γυναίκες γενικότερα»¹⁵,

¹³ Wilson F., Thompson P., 2001, «Sexual Harassment as an Exercise of Power» στο *Gender, Work and Organization*, 8(1): 61-83, σελ. 69.

¹⁴ Maypole D., Skaine R., 2001, «Sexual Harassment in the Workplace» στο *Social Work*, 28(5): 385-390, σελ. 385.

¹⁵ Welsh S., 1999, «Gender and Sexual Harassment» στο *Annual Review Sociology*, 25: 169-190, σελ. 171-172.

β) η ανεπιθύμητη σεξουαλική προσοχή που σχετίζεται «με επίμονα σεξουαλικά σχόλια, ερωτήσεις και ακόμη σεξουαλικής φύσεως σωματικό άγγιγμα»¹⁶,

γ) ο σεξουαλικός εξαναγκασμός, ο οποίος περιλαμβάνει όλα τα είδη σεξουαλικών παρακλήσεων.

Οι δύο πρώτες διαστάσεις που περιγράφουν τη σεξουαλική παρενόχληση, συσχετίζονται με το λεγόμενο εχθρικό περιβάλλον παρενόχλησης, το οποίο αναφέρεται σε λεκτικές και μη λεκτικές συμπεριφορές με αρνητικό και προσβλητικό περιεχόμενο που έχει ως σκοπό να υποβιβάσει και να προσβάλει και τις γυναίκες αλλά και τους άνδρες που πέφτουν θύματα σεξουαλικής παρενόχλησης. Βέβαια, σε μεγαλύτερο ποσοστό, το εχθρικό περιβάλλον παρενόχλησης, το βιώνουν οι γυναίκες και σε πολύ μικρότερο οι άνδρες. Η τρίτη διάσταση συνδέεται με την *quid pro quo* παρενόχληση που περιλαμβάνει λεκτικές και μη λεκτικές συμπεριφορές οι οποίες όμως αναφέρονται σε δωροδοκίες, απειλές, έμμεσες ή άμεσες, εφόσον το άτομο δεν δέχεται να υποκύψει στη σεξουαλική πίεση του προσώπου που το παρενοχλεί.

Συνεπώς, μέσα από όλα αυτά γίνεται κατανοητό το γεγονός ότι σχετικά με το περιεχόμενο των παρενοχλήσεων διαπιστώθηκε ότι περιλαμβάνονται όλες «οι μορφές «προτάσεων» μη επιθυμητών, συγκαλυμμένων ή μη πιέσεων για απόσπαση κάποιας σεξουαλικής εύνοιας που προκαλούν αδιέξοδο ή φόβο και που είναι ικανές να προσβάλλουν την αξιοπρέπεια ή να απειλήσουν την ηρεμία της εργαζόμενης/ου. Μπορεί να εκδηλώνεται με λόγια ή με χειρονομίες, με ανεπίτρεπτες επαφές, με επίμονες προτάσεις, με απειλές, πιέσεις, καθώς και με σεξουαλικές επιθέσεις»¹⁷. Ο τρόπος με τον οποίο κάθε κοινωνία αντιμετωπίζει και ορίζει την προστασία της σεξουαλικής αξιοπρέπειας ως δικαίωμα προσδιορίζει και το περιεχόμενο της σεξουαλικής παρενόχλησης. Επιπλέον, θα πρέπει να γίνει αντιληπτό ότι «η σεξουαλική παρενόχληση κατατείνει στον εξαναγκασμό του θύματος σε πράξη ή σε ανοχή πράξης ερωτικού περιεχομένου δηλαδή σε τέλεση ή σε ανοχή τέλεσης σεξουαλικής πράξης, σύναψη ερωτικής σχέσης, αλλά και ανοχής αγγιγμάτων»¹⁸.

¹⁶ Ο.π., σελ. 172.

¹⁷ http://www.kethi.gr/greek/meletes/Sexualiki_Parenoxlisi/sexual_harassment_pdf.pdf, σελ. 10.

¹⁸ Ο.π., σελ. 46.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ
ΔΕΥΤΕΡΟ

ΜΙΑ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΗ ΟΠΤΙΚΗ ΤΗΣ ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗΣ ΠΑΡΕΝΟΧΛΗΣΗΣ

Η σεξουαλική παρενόχληση αποτελεί μια διαδεδομένη συνθήκη τόσο στον ελλαδικό χώρο όσο και παγκόσμια, που είναι αδιανόητο κάποιος να μην έχει ακούσει από τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης ή να μην έχει διαβάσει σε εφημερίδα ένα αντίστοιχο περιστατικό. Ιδιαίτερα στις δύο τελευταίες δεκαετίες, η σεξουαλική παρενόχληση στον τομέα της εργασίας αναγνωρίζεται παγκόσμια ως ένα σοβαρό κοινωνικό πρόβλημα. Για χρόνια, καθώς οι γυναίκες εισχωρούσαν στον εργασιακό τομέα, «η σεξουαλική παρενόχληση αγνοούνταν, αρνούνταν ή ακόμη θεωρούνταν μια φυσική ή αναπόφευκτη συνέπεια των χώρων εργασίας»¹⁹. Μάλιστα σε πάρα πολλές μελέτες που πραγματοποιήθηκαν σε πολλές χώρες του κόσμου και αφορούσαν το συγκεκριμένο φαινόμενο, διαπιστώθηκε ότι ένα μεγάλο ποσοστό των εργαζόμενων γυναικών έχει παρενοχληθεί, γεγονός που μετατρέπει τη σεξουαλική παρενόχληση ως το πιο διαδεδομένο είδος γυναικείας σεξουαλικής “θυματοποίησης”.

Όπως προαναφέρθηκε, το ζήτημα της σεξουαλικής παρενόχλησης στον τομέα της εργασίας αν και δεν είναι καινούριο, αγνοούνταν για μεγάλα χρονικά διαστήματα. Ειδικότερα, η σεξουαλική παρενόχληση «αγνοήθηκε από την έναρξη της Βιομηχανικής Επανάστασης μέχρι τα μέσα του 20^{ου} αιώνα, αφενός επειδή υπήρχε ανάγκη, οι γυναίκες να αποτελούν πηγή φθηνής εργασίας και έτσι εργαζόνταν σε χαμηλόμισθες θέσεις, και αφετέρου εξαιτίας της ανδρικής αρνητικής συμπεριφοράς απέναντι στις γυναίκες εργάτριες»²⁰. Φυσικά, τέτοιου είδους συμπεριφορές στιγμάτιζαν και τοποθετούσαν τη γυναίκα σε μια κατώτερη θέση σε σχέση με τον άνδρα. Ακόμα και όταν παρενοχλούνταν μια γυναίκα στο χώρο εργασίας της, θεωρούνταν η ίδια υπεύθυνη και τιμωρούνταν. Με λίγα λόγια, την εποχή που οι γυναίκες εισχωρούν στον εργασιακό τομέα και εμφανίζεται η γυναίκα – εργάτρια, ταυτόχρονα γίνονται και θύματα μιας ανδρικής συμπεριφοράς που τις θυματοποιεί μέσα στην κοινωνία και τις θεωρεί κατώτερες.

¹⁹ Crocker D., Kalembo V., 1999, «The Incidence and Impact of Women’s Experiences of Sexual Harassment in Canadian Workplaces» στο *American Sociological Review*, 36(4): 541-558, σελ. 542.

²⁰ Maypole D., Skaine R., 2001, «Sexual Harassment in the Workplace» στο *Social Work*, 28(5): 385-390, σελ. 387.

Το φεμινιστικό κίνημα και η νομοθεσία των πολιτικών δικαιωμάτων που εμφανίζονται το 1960 άλλαξε την κοινωνική συνείδηση και επέτρεψε σε περισσότερες γυναίκες να έχουν πρόσβαση σε θέσεις εργασίας ισότιμες με αυτές των ανδρών. Παρόλα αυτά όμως, τα στερεότυπα όσον αφορά τον ρόλο των φύλων συνέχισαν να υφίστανται. Επιπλέον, «όσες περισσότερες γυναίκες εισχώρησαν στον εργασιακό τομέα, τόσο περισσότερο οι ευκαιρίες για σεξουαλική παρενόχληση αυξήθηκαν»²¹. Μέσα από αυτό γίνεται κατανοητό ότι οι γυναίκες αποτελούν τα κύρια θύματα της σεξουαλικής παρενόχλησης – χωρίς αυτό βέβαια να αποκλείει επίσης άνδρες που έχουν πέσει θύματα σεξουαλικής παρενόχλησης – όχι μόνο εξαιτίας του δομικού ρόλου του εργασιακού τομέα και της οικονομικής τους “ευπάθειας” αλλά και εξαιτίας του τρόπου που δομούνται οι κοινωνικές σχέσεις. «Ο παραδοσιακός ρόλος της ανδρικής κυριαρχίας και ο γυναικείος ρόλος της υποτέλειας στις κοινωνικές σχέσεις, συμπληρώνουν και ενισχύουν ο ένας τον άλλο»²². Επομένως οι πολιτισμικές κατασκευές για την ανδρική κυριαρχία και τη γυναικεία υποτέλεια λειτουργούν ως δίπολο μέσα στις δομές μιας κοινωνίας.

I. Σεξουαλική παρενόχληση και σεξουαλική διάκριση

Αν και η σεξουαλική παρενόχληση περιλαμβάνει και άνδρες που έχουν παρενοχληθεί από γυναίκες, οι γυναίκες συνεχίζουν να αποτελούν την πλειοψηφία που έχει παρενοχληθεί. Αυτό γίνεται και ιδιαίτερα φανερό και στις διάφορες επιστημονικές μελέτες που ασχολούνται με το φαινόμενο και οι οποίες εστιάζουν περισσότερο στις ιστορίες των γυναικών και λιγότερο στις ιστορίες των ανδρών. Δεν θα πρέπει όμως να παραληφθεί το γεγονός ότι «η σεξουαλική παρενόχληση θεωρείται ως ένας τύπος σεξουαλικής διάκρισης»²³. Ειδικότερα, στο χώρο εργασίας, η διάκριση εναντίον των γυναικών παίρνει μια σεξουαλική μορφή – όπως το επίμονο ερωτικό κοίταγμα, το άγγιγμα – η οποία παραπέμπει σε σεξουαλική παρενόχληση. Συνεπώς η σεξουαλική παρενόχληση δημιουργεί αυτόματα όρους σεξουαλικής διάκρισης εναντίον των γυναικών σε χώρο εργασίας.

²¹ Ο.π., σελ. 387.

²² ό.π., σελ. 387.

²³ Schell B., 2003, «The Prevalence of Sexual Harassment, Stalking, and False Victimization Syndrome (FVS) Cases and Related Human Resource Management Policies in a Cross-Section of

Παράλληλα θα πρέπει να τονιστεί για τη σεξουαλικότητα, η οποία εμπεριέχεται μέσα στη σημασία και στη νοηματοδότηση των εννοιών της «σεξουαλικής παρενόχλησης», ότι «η σεξουαλικότητα αποτελεί κάτι που η κοινωνία παράγει με πολύπλοκους τρόπους. Είναι αποτέλεσμα των διάφορων κοινωνικών πρακτικών, οι οποίες δίνουν νόημα στις κοινωνικές δραστηριότητες, στους κοινωνικούς ορισμούς . . ., στους αγώνες ανάμεσα σε αυτούς που έχουν την εξουσία να ορίζουν και να περιορίζουν και σε αυτούς που αντιστέκονται. Η σεξουαλικότητα δεν είναι δοσμένη αλλά είναι ένα προϊόν διαπραγμάτευσης, αγώνα και ανθρώπινης δράσης»²⁴. Διακρίνεται λοιπόν, ότι η σεξουαλικότητα και οτιδήποτε σχετίζεται με αυτή – συμπεριλαμβανομένου και της σεξουαλικής παρενόχλησης – αποτελεί ένα προϊόν των κοινωνικών δομών, οι οποίες είναι και αυτές που προβάλλουν τα πολιτιστικά πρότυπα και κατασκευές για το τι αποτελεί άνδρα και τι γυναίκα. «Κάθε κοινωνία δίνει πολιτισμική αναγνώριση στην σεξουαλική διαίρεση των ειδών σε αρσενικό και σε θηλυκό, αλλά οι πολιτισμοί μεταξύ τους διαφέρουν ως προς το τι θεωρούν ανδρισμό και ως προς το τι θεωρούν θηλυκότητα»²⁵. Γίνεται λοιπόν αντιληπτό ότι κάθε κοινωνία δημιουργεί τα δικά της πολιτισμικά πρότυπα, τα οποία ανατακλώνται στις ανθρώπινες συμπεριφορές, ακόμη και στην σεξουαλικότητα των ανθρώπων.

II. Θεωρητικά μοντέλα που εξηγούν γιατί συμβαίνει η σεξουαλική παρενόχληση σε εργασιακό τομέα

Έχουν γίνει πάρα πολλές προσπάθειες από κοινωνικούς επιστήμονες, συμπεριλαμβανομένων και κοινωνικών ανθρωπολόγων, προκειμένου να δώσουν κάποιες θεωρητικές εξηγήσεις στο βασικό ερώτημα: γιατί υπάρχει και συμβαίνει η σεξουαλική παρενόχληση; Μέσα από αυτές τις έρευνες έχουν παρουσιαστεί διάφορες εξηγήσεις για το φαινόμενο της σεξουαλικής παρενόχλησης. Ωστόσο, αξιοπρόσεχτη είναι η προσπάθεια της Αγγλίδας ερευνήτριας Jenny Bimrose η οποία στο άρθρο της «Sexual Harassment in the Workplace: an ethical dilemma for career guidance

Canadian Companies from January 1995 through January 2000» στο *Journal of Family Violence*, 18(6): 351-360, σελ. 351.

²⁴ Williams C., Giuffre P., Dellinger K., 1999, «Sexuality in the Workplace: Organizational Control, Sexual Harassment, and the Pursuit of Pleasure» στο *Annual Review Sociology*, 25:73-93, σελ. 82.

²⁵ Nanda S., 1990, *Cultural Anthropology*, Wadsworth Publishing Company, California, σελ. 100.

practice?» συγκεντρώνει τις κυρίαρχες εξηγήσεις που προσπαθούν να αιτιολογήσουν την ύπαρξη της σεξουαλικής παρενόχλησης στην εργασία. Τρεις είναι οι κυρίαρχες εξηγήσεις που προσεγγίζουν πλησιέστερα το συγκεκριμένο φαινόμενο:

α) Οι «κοινωνικο- πολιτισμικές» εξηγήσεις, οι οποίες εστιάζουν «στην πατριαρχική δομή της κοινωνίας και εμπλέκουν τη διαδεδομένη έμφυλη ανισότητα της δύναμης μέσα στην κοινωνία. Στον πυρήνα αυτών των εξηγήσεων είναι η αντίληψη ότι η σεξουαλική παρενόχληση λειτουργεί για να διατηρήσει την ανδρική κυριαρχία σε όλους τους τομείς της ζωής, περιλαμβανομένου και της εργασιακής απασχόλησης και της οικονομίας»²⁶. Με λίγα λόγια τονίζουν ότι η σεξουαλική παρενόχληση ενισχύει την υποτελή θέση της γυναίκας μέσα στην κοινωνία και αποτελεί και ένα μηχανισμό που διατηρεί τον επαγγελματικό διαχωρισμό μεταξύ ανδρών και γυναικών στον εργασιακό χώρο. Μ' αυτόν τον τρόπο «οι άνδρες ασκούν δύναμη και κυριαρχία πάνω στις γυναίκες τόσο στην εργασία όσο και στην κοινωνία»²⁷. Ωστόσο, η θεωρητικοποίηση της σεξουαλικής παρενόχλησης με βάση τον άνδρα ως αυτό που έχει τη δύναμη και παρενοχλεί, και τη γυναίκα ως το πρόσωπο που αποτελεί το στόχο του πρώτου και είναι αδύναμη, δεν λαμβάνει υπόψη της τις «πολλαπλές ιεραρχίες της δύναμης, οι οποίες μπορούν να κάνουν τους ανθρώπους ταυτόχρονα δυνατούς και αδύναμους σε σχέση με τους άλλους»²⁸. Παρόλα αυτά όμως, γίνεται φανερό ότι το κοινωνικό φύλο και ο τρόπος που εννοιολογείται, αποτελούν κεντρικό μοτίβο στη μελέτη και στη προσέγγιση του φαινομένου της σεξουαλικής παρενόχλησης.

β) Οι «κοινωνικο-δομικές» εξηγήσεις, που «θεωρούν τη σεξουαλική παρενόχληση, σε ένα ευρύτερο πλαίσιο, ως άνιση δύναμη μεταξύ των ανδρών και των γυναικών»²⁹. Στηρίζουν την οπτική τους στο γεγονός ότι οι άνδρες έχουν μεγαλύτερη πρόσβαση σε θέσεις που σχετίζονται με άσκηση εξουσίας, όπως είναι η πολιτική, η νομική, από ότι οι γυναίκες οι οποίες τοποθετούνται σε θέσεις κατώτερες ή εξαρτώμενες από τις εργασιακές σχέσεις των ανδρών και δεν έχουν τον πλήρη

²⁶ Bimrose J., 2004, «Sexual Harassment in the Workplace: an ethical dilemma for career guidance practice?» στο *British Journal of Guidance and Counselling*, 32(1): 109-121, σελ. 116.

²⁷ Welsh S., 1999, «Gender and Sexual Harassment» στο *Annual Review Sociology*, 25: 169-190, σελ. 176.

²⁸ Ο.π., σελ. 178.

²⁹ Lenton R., Smith M., Fox J., Morra N., 1999, «Sexual Harassment in Public Places: Experiences of Canadian Women» στο *American Sociological Review*, 36(4): 517-540, σελ. 519.

έλεγχου άσκησης εξουσίας. Με αυτόν τον τρόπο λοιπόν οι άνδρες μπορούν να ασκούν την εξουσία τους σε συμβολικό αλλά και σε φυσικό επίπεδο – με τη σεξουαλική παρενόχληση που περιλαμβάνει και φυσικό – σωματικό άγγιγμα- πάνω στις γυναίκες. Συνεπώς, οι γυναίκες γίνονται αντικείμενο διάκρισης από μέρους των αντρών, και μέσα στον εργασιακό τομέα.

γ) Οι τελευταίες θεωρητικές εξηγήσεις είναι οι **εξηγήσεις του «κοινωνικού ελέγχου»**. Οι εξηγήσεις αυτές εστιάζουν στην άποψη ότι «η σεξουαλική παρενόχληση είναι ένα μέσο κοινωνικού ελέγχου που τον υπηρετεί για να αναπαράγει και να διατηρεί το status quo της ανδρικής κυριαρχίας»³⁰. Επομένως, σύμφωνα με αυτές τις εξηγήσεις, οι άνδρες που συνδέουν τη σεξουαλικότητα με τη κοινωνική δύναμη, είναι πιο επιρρεπείς στο να παρενοχλήσουν τις γυναίκες που εργάζονται στο χώρο που εργάζονται και οι ίδιοι.

Όλες αυτές οι θεωρητικές εξηγήσεις, οι οποίες θα μπορούσε να ειπωθεί ότι συμπληρώνει η μία την άλλη, παρουσιάζουν την τεράστια σημασία που έχει ο τρόπος, βάση του οποίου οργανώνονται και λειτουργούν οι κοινωνικές δομές. Οι κοινωνικές δομές συντελούν στο να κατασκευαστούν τα πολιτισμικά πρότυπα αλλά επηρεάζουν και τον τρόπο οργάνωσης των κοινωνικών σχέσεων αλλά και το πώς λειτουργούν οι έμφυλες σχέσεις. Μάλιστα, είναι σημαντικό το γεγονός το πως οι έμφυλες σχέσεις μπλέκονται μεταξύ τους και δημιουργούν ένα θεωρητικό πλαίσιο ερμηνείας της σεξουαλικής παρενόχλησης στον τομέα της εργασίας.

III. Οι θεωρίες της σεξουαλικής παρενόχλησης

Ως μια ευρέως διαδεδομένη κατάσταση η σεξουαλική παρενόχληση, απέσπασε την προσοχή και το ενδιαφέρον αρκετών κοινωνικών επιστημόνων προκειμένου να την μελετήσουν. Πέρα από την παρουσίας θεωρητικών μοντέλων που εξηγούν γιατί συμβαίνει η σεξουαλική παρενόχληση στον εργασιακό τομέα, αρκετές επιστημονικές έρευνες επιχείρησαν να μελετήσουν τη σχέση κοινωνικού φύλου – σεξουαλικότητας. Από αυτές τις μελέτες λοιπόν, προκύπτουν τέσσερις βασικές

³⁰ Όπ., σελ. 520.

θεωρίες που προσπαθούν να εξηγήσουν τη σχέση των δύο φύλων με βάση αυτό το φαινόμενο. Τις βασικές αυτές θεωρίες παρουσιάζει ο Γάλλος ερευνητής Aysan Sev'er στο άρθρο του «Sexual Harassment: Where we were, Where we are and Prospects for the New Millennium Introduction to the Special Issue»:

1. Το **οργανωτικό μοντέλο εξουσίας της σεξουαλικής παρενόχλησης**, σύμφωνα με το οποίο «οι γυναίκες είναι πολύ πιο εύκολο να παρενοχλούνται επειδή εργάζονται σε κατώτερες βαθμίδες στην κάθετη δομική εξουσία των οργανισμών. Όμως, το συγκεκριμένο μοντέλο τονίζει ότι και οι άνδρες μπορούν να παρενοχληθούν από γυναίκες, αν βρίσκονται σε κατώτερη θέση από αυτές στην ιεραρχία της εξουσίας»³¹. Το ζήτημα είναι ποιος κατέχει κάθε φορά την θέση εξουσίας μέσα στην εργασία του, αν είναι ο άντρας ή αν είναι η γυναίκα. Με αυτόν τον τρόπο λοιπόν όποιος την κατέχει κάθε φορά δημιουργεί προϋποθέσεις θυματοποίησης κάποιου μέλους από το αντίθετο φύλο.

2. Τα **πατριαρχικά μοντέλα εξουσίας της σεξουαλικής παρενόχλησης**, που εστιάζει στην άνιση δύναμη και εξουσία μεταξύ των ανδρών και των γυναικών. Μάλιστα, επισημαίνει ότι «όχι μόνοι άνδρες κυβερνούν αλλά επίσης παίρνουν μέτρα για να νομιμοποιήσουν την εξουσία τους»³². Σε αυτό το μοντέλο, παρατηρούμε ότι τονίζει ως αιτία της παρενόχλησης την έμφυλη ανισότητα στην άσκηση της εξουσίας. Βέβαια αυτό το στηρίζει στην τάση των ανδρών να έχουν περισσότερη πρόσβαση σε θέσεις εργασίας που σχετίζονται με τα οικονομικά, με την πολιτική, τη νομική, σε σχέση με τις γυναίκες που θεωρούνται ότι είναι υποτελείς και κατώτερες από τους άνδρες, όσον αφορά αυτούς τους τομείς εργασίας.

3. Οι **θεωρίες των ρόλων της σεξουαλικής παρενόχλησης** διαπραγματεύονται το πώς οι έμφυλοι κοινωνικοί ρόλοι μεταφέρονται στον χώρο εργασίας και σχετίζονται με τη σεξουαλική παρενόχληση. Συγκεκριμένα, επισημαίνουν ότι μέσα στην κοινωνία, υπάρχουν «οι στερεοτυπικές προσδοκίες σχετικά με τις γυναίκες, οι οποίες σχετίζονται με τη φιγούρα της μητέρας ή του

³¹ Sev'er A., 1999, «Sexual Harassment: Where We Were, Where We Are and Prospects for the New Millennium Introduction to the Special Issue» στο *American Sociological Review*, 36(4): 469-497, σελ. 482-483.

³² Ό.π., σελ. 483.

σεξουαλικού – ερωτικού αντικειμένου και αυτές οι αντιλήψεις μεταφέρονται στον τομέα της εργασίας»³³, όπου ο άνδρας – που είναι το φύλο που κυριαρχεί μέσα στο κοινωνικό σύνολο – παρενοχλεί μια γυναίκα ακριβώς επειδή τη θεωρεί ως ένα σεξουαλικό αντικείμενο που θα ικανοποιήσει τις ερωτικές του επιθυμίες. Φυσικά με αυτήν του την κίνηση ασκεί την εξουσία με τρόπο που επιδεικνύει τη δύναμη του πάνω στη γυναίκα και στο σώμα της.

4. Οι έμφυλα βασισμένες προσδιοριστικές θεωρίες της σεξουαλικής παρενόχλησης, όπου εξηγούν «γιατί οι άνδρες και οι γυναίκες αντιμετωπίζουν και ερμηνεύουν τα γεγονότα της σεξουαλικής παρενόχλησης διαφορετικά»³⁴. Αυτό οφείλεται στο πως δομείται η έμφυλη ταυτότητα αλλά και στους κοινωνικούς περιορισμούς που τίθενται στο καθένα από τα δύο φύλα. Για αυτό το λόγο, οι γυναίκες φοβούνται να μιλήσουν για τη σεξουαλική παρενόχληση. Φοβούνται μήπως χαρακτηριστούν αρνητικά και θεωρηθούν υπαίτιες για το περιστατικό που τους έτυχε, ενώ οι άνδρες μπορεί να μην υποστούν αρνητικά κοινωνικά σχόλια, εξαιτίας του τρόπου που έχει δομηθεί το πρότυπο του ανδρισμού.

IV. Η σεξουαλική παρενόχληση ως μορφή βίας

Η σεξουαλική παρενόχληση, πέρα από ένα κοινωνικό θέμα, αποτελεί και ένα ζήτημα ανθρώπινων δικαιωμάτων, εφόσον είναι «ένα είδος σεξουαλικής διάκρισης που τυπικά λαβαίνει χώρα σε σχέσεις άνισης εξουσίας»³⁵ όπως πολλές φορές γίνεται στον εργασιακό χώρο. Παράλληλα όμως με αυτήν την παρατήρηση, είναι το γεγονός ότι η σεξουαλική παρενόχληση είναι «βία εναντίον των γυναικών και αυτή η συμπεριφορά είναι συνδεδεμένη με την ανισότητα»³⁶.

Δεν θα πρέπει να παραληφθεί ωστόσο η άποψη ότι η σεξουαλική παρενόχληση «υπογραμμίζει ένα έμφυλο σεξουαλικό σύστημα, όπου οι άνδρες γενικά έχουν περισσότερη δύναμη από τις γυναίκες. Μάλιστα αυτό το έμφυλο σύστημα είναι που δίνει στους άνδρες και στις γυναίκες διαφορετική σεξουαλική

³³ ό.π., σελ. 484.

³⁴ ό.π., σελ. 484.

³⁵ Lenton R., Smith M., Fox J., Morra N., 1999, «Sexual Harassment in Public Places: Experiences of Canadian Women» στο *American Sociological Review*, 36(4): 517-540, σελ. 517.

³⁶ Ό.π., σελ. 538.

δύναμη»³⁷. Οι άνδρες λοιπόν, εκμεταλλευόμενοι την υπεροχή τους στην κοινωνική δύναμη σε σχέση με τις γυναίκες, και παρενοχλώντας τες στο χώρο της εργασίας τους, ασκούν μια έμμεση μορφή βίας, η οποία θίγει την σωματική υπόσταση των γυναικών αλλά και την ψυχική και πνευματική τους ισορροπία. «Η βία είναι ένας μηχανισμός. Είναι ένα εργαλείο καθυπόταξης, άσκησης εξουσίας και διατήρησης της κυριαρχίας των αντρών. Υπάρχει εξέλιξη της βίας. Προχωράει παράλληλα με την εξελικτική πορεία των σχέσεων ανάμεσα στα δύο φύλα. Οι ρίζες της βίας κατά των γυναικών στην κοινωνία και στο χώρο εργασίας . . . βρίσκονται στη δομή και την οργάνωση της κοινωνίας και της οικογένειας»³⁸. Συνεπώς, γίνεται κατανοητό ότι η σεξουαλική παρενόχληση αποτελεί ένα μέσο όπου αντανακλά τα πολιτισμικά πρότυπα και τις δομές μιας κοινωνίας, εφόσον και ο τρόπος λειτουργίας του συγκεκριμένου φαινομένου δείχνει πως διαμορφώνονται και διαπλέκονται οι έμφυλες σχέσεις σε θέματα κοινωνικής εξουσίας, ισχύς, δύναμης, άσκησης βίας και πολιτισμικού προτύπου και τι συνιστά άνδρας και τι γυναίκα μέσα σε ένα κοινωνικό σύνολο.

³⁷ Schwartz P., Rutter V., *The Gender of Sexuality*, Pine Forge Press, California 1998, σελ. 184.

³⁸ *Βία κατά των γυναικών. Ανοχή μηδέν*, 22-24 Ιανουαρίου 1999 Αθήνα, σελ. 43.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ
ΤΡΙΤΟ

Η ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗ ΠΑΡΕΝΟΧΛΗΣΗ ΣΤΟΝ ΤΟΜΕΑ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Η σεξουαλική παρενόχληση στον τομέα της εργασίας διαιωνίζεται κυρίως από τους άνδρες που βρίσκονται σε υψηλά ιστάμενες θέσεις εναντίον των γυναικών που συνήθως βρίσκονται σε θέσεις χαμηλότερης βαθμίδας. Αυτό δεν σημαίνει βέβαια ότι και οι άντρες δεν παρενοχλούνται από γυναίκες συναδέλφους τους που μπορεί να κατέχουν υψηλότερη θέση από αυτούς μέσα στην εργασία τους. Απλά είναι λιγότερα τα ποσοστά σε σχέση με τις γυναίκες. Από την άλλη πλευρά και οι γυναίκες μπορεί να παρενοχληθούν είτε από άνδρες συναδέλφους που βρίσκονται στην ίδια κλίμακα με αυτές, είτε από πελάτες που έχουν κάποιες οικονομικές συναλλαγές με την εταιρία ή επιχείρηση όπου εργάζονται. Αυτό που έχει παρατηρηθεί μέσα από αρκετές επιστημονικές μελέτες του φαινομένου είναι ότι η σεξουαλική παρενόχληση γίνεται από ανώτερους, σε εργασιακή κλίμακα, άνδρες σε γυναίκες που βρίσκονται σε κατώτερη εργασιακή θέση από αυτούς.

Χαρακτηριστικά είναι τα σχόλια που δόθηκαν από δύο πληροφορητές της έρευνας και τα οποία αφορούσαν το πόσο υπαρκτή είναι η σεξουαλική παρενόχληση στον τομέα της εργασίας αλλά και το λόγο που την κάνει μια τόσο διαδεδομένη κατάσταση. Ο Γιώργος, 50 χρόνων εργάζεται ως δημόσιος υπάλληλος σε τράπεζα, τόνισε ότι: *«Η σεξουαλική παρενόχληση είναι μια κυρίαρχη κατάσταση στον τομέα της εργασίας, διότι σε κάθε υπηρεσία υπάρχουν οι ανώτεροι και οι κατώτεροι και ακριβώς επειδή υπάρχουν ανώτεροι παρενοχλούν τους κατώτερους προκειμένου να ικανοποιήσουν τις σεξουαλικές τους επιθυμίες»*. Μια πληροφορήτρια μου, η Μαρία, 40 χρόνων, δημόσιος υπάλληλος σε στρατιωτική υπηρεσία, έδωσε την εξής απάντηση σε αυτό το ερώτημα: *«Η σεξουαλική παρενόχληση είναι υπαρκτή σ' όλους τους εργασιακούς τομείς. Δεν νομίζω ότι υπάρχει γυναίκα που να μην έχει παρενοχληθεί σεξουαλικά. Άλλες σε μικρότερο βαθμό και άλλες σε μεγαλύτερο. Συμβαίνει όμως αυτό, επειδή η σεξουαλική παρενόχληση είναι η δύναμη του δυνατού. Δηλαδή, ορισμένες προσπαθούν να επιβληθούν σε γυναίκες που πιστεύουν ότι είναι κατώτερες ή σε γυναίκες που θεωρούν ότι δεν έχουν τη δύναμη ή την εξουσία που έχουν αυτοί. Η σεξουαλική παρενόχληση λοιπόν, υπάρχει γιατί είναι θέμα εξουσίας»*.

Μέσα από τις αντιπροσωπευτικές απαντήσεις των πληροφορητών της έρευνας, γίνεται αντιληπτό το γεγονός ότι η σεξουαλική παρενόχληση στον εργασιακό χώρο σχετίζεται αρκετά με το θέμα εξουσίας και ιεραρχίας των θέσεων

που κατέχει αντίστοιχα ο άνδρας και η γυναίκα. Κατέχοντας συνήθως οι άνδρες, χωρίς αυτό να αποκλείει τις γυναίκες, μια θέση ανώτερη που τους δίνει τη δυνατότητα να έχουν εξουσία στα χέρια τους, ασκούν αυτήν την εξουσία και δύναμη πάνω στις γυναίκες θέλοντας να έχουν και τον έλεγχο της σεξουαλικής τους ζωής. Το γεγονός ωστόσο ότι και άνδρες παρενοχλούνται από γυναίκες που κατέχουν ανώτερες θέσεις από αυτούς, αποδεικνύει ότι και οι γυναίκες σε θέσεις εξουσίας, κάνουν «κατάχρηση» της εξουσίας τους όσον αφορά τη σεξουαλικότητα των ανδρών που βρίσκονται σε κατώτερες θέσεις από αυτές.

I. Η διαμόρφωση έμφυλων σχέσεων στον εργασιακό τομέα

Η σεξουαλική παρενόχληση στον εργασιακό χώρο αποτελεί μια συχνή προσβολή εις βάρος των εργαζομένων και κυρίως των γυναικών. Παρόλα αυτά όπως έχει προαναφερθεί η σεξουαλική παρενόχληση αποτελεί και διάκριση των φύλων στον τομέα της εργασίας. «Η διαμόρφωση των σχέσεων των δύο φύλων χαρακτηρίζεται πρώτα απ' όλα από ένα φυλογονικό καταμερισμό της εργασίας σε σχέση με τη φυσική και υλική αναπαραγωγή της κοινωνίας. Στο πλαίσιο αυτό οι άνδρες είχαν επιφορτιστεί με την υλική αναπαραγωγή του κοινωνικού συστήματος, ενώ οι γυναίκες ευθύνονταν αρχικά, για τη φυσική»³⁹. Η κοινωνική λοιπόν αποτύπωση του καταμερισμού αυτού αποτελεί και τη βάση της σημερινής κοινωνικής ανισότητας που χαρακτηρίζει τα δύο φύλα, καθώς ο άνδρας, σε αντίθεση με τη γυναίκα, πέρα από τη βιολογική του υπόσταση απέκτησε και κοινωνική διάσταση. Σύμφωνα με αντιλήψεις περί της βιολογίας των δύο φύλων, ο άνδρας θεωρείται βιολογικά ανώτερος σε σχέση με τη γυναίκα. Αυτού του είδους η αντίληψη απέκτησε και κοινωνική προέκταση. Έγινε φορέας δικαιωμάτων, όπως για παράδειγμα, απέκτησε δικαίωμα στην εργασία, στην περιουσία αλλά και φορέας υποχρεώσεων που σχετίζονται με το νομοθετικό δίκαιο το οποίο όμως ο ίδιος διαμόρφωσε.

Από την άλλη πλευρά, «η φυσική αναπαραγωγή του συστήματος, η οποία αποτέλεσε κατά κύριο λόγο γυναικεία ευθύνη, συνδέθηκε με τη μητρότητα, η οποία εξ αντιδιαστολής δεν θεωρήθηκε κοινωνικό αλλά ιδιωτικό ζήτημα»⁴⁰. Με αυτόν τον

³⁹ http://www.kethi.gr/greek/meletes/Sexualiki_Parenoxlisi/sexual_harassment_pdf.pdf, σελ. 13.

⁴⁰ Ό.π., σελ. 13.

τρόπο δεν υπήρξε γυναικεία παρέμβαση και παρουσία στην κοινωνική οργάνωση. Η γυναικεία σεξουαλικότητα αναπτύχθηκε με βάση τη σωματική διάπλαση αλλά και το πολιτισμικά κατασκευασμένο «φυσικό» ρόλο της γυναίκας, ως μητέρα, σύζυγος, «ασθενής» ή «δεύτερο» φύλο. Συνεπώς η γυναίκα υποτάχθηκε στον άνδρα κυρίως οικονομικά. Η σχέση εξάρτησης που δημιουργήθηκε ανάμεσα στα δύο φύλα βασίστηκε στις δομές του οικονομικού – κοινωνικού συστήματος και συνεχίστηκε να αναπαράγεται μέσα από τα συστήματα κοινωνικού ελέγχου.

Ωστόσο η «εξέλιξη των κοινωνικών και οικονομικών δομών ώθησαν τη γυναίκα στην αγορά εργασίας. Το γεγονός αυτό μεταξύ άλλων σήμανε τη χειραφέτησή της την απόκτηση από μέρους της οικονομικής αυτοδυναμίας, την ενσωμάτωσή της στο κοινωνικό σύνολο, τη διεκδίκηση ισότητας. Όμως ο ρόλος της γυναίκας δεν αποδεσμεύτηκε τελείως από το φύλο της»⁴¹. Στον τομέα της εργασίας οι δομές και οι κανόνες, οι οποίοι είναι πολιτισμικά κατασκευασμένοι, παραμένουν ανδροκρατικοί και έτσι η γυναικεία σεξουαλικότητα εμπορευματοποιείται, η γυναίκα θυματοποιείται και η πολιτισμικά κατασκευασμένη εξάρτηση της γυναίκας από τον άνδρα όχι μόνο διατηρείται αλλά και αναπαράγεται στο χώρο εργασίας. Επομένως η «σεξουαλική παρενόχληση στην εργασία, ως ανεπιθύμητη καταπιεστική και εκβιαστική συμπεριφορά, προσβάλλει την αξιοπρέπεια του ανθρώπου και υποβιβάζει τον εργαζόμενο σε σεξουαλικό αντικείμενο, ακριβώς επειδή, κατά τον ένα ή τον άλλο τρόπο, το θύμα εξαρτάται από τον δράστη»⁴².

Αν και η εργασία βοηθάει τις γυναίκες να αποκτήσουν κοινωνική παρουσία, η οποία διαμορφώνεται και από τη θέση που κατέχουν στην παραγωγή, ταυτόχρονα «γίνεται και χώρος όπου μέσω της σεξουαλικής παρενόχλησης, ασκείται βία στο γυναικείο φύλο»⁴³. Συνεπώς, και ο τομέας της εργασίας διαμορφώνει ένα κοινωνικό πλαίσιο όπου οι θέσεις των δύο φύλων και οι σχέσεις μεταξύ τους τείνουν να καθορίζονται με βάση τις πολιτισμικές κατασκευές του τι συνιστούν ένα άνδρα και ποια είναι η θέση του μέσα στην κοινωνία και αντίστοιχα το τι συνιστούν μια γυναίκα και ποια είναι η δική της θέση στο κοινωνικό σύνολο.

⁴¹ ό.π., σελ. 13.

⁴² ό.π., σελ. 43-44.

⁴³ *Βία κατά των γυναικών. Ανοχή μηδέν*, 22-24 Ιανουαρίου 1999 Αθήνα, σελ. 43.

II. Η σεξουαλική παρενόχληση και η σχέση της με το κοινωνικό φύλο

Είναι ευρέως αναγνωρισμένο ότι η σεξουαλική παρενόχληση, ενώ εμφανίζεται ως σεξουαλική προσέγγιση ενός ατόμου προς ένα άλλο πρόσωπο, είναι και ένα φαινόμενο μέσα από το οποίο διακρίνεται η άσκηση εξουσίας των ανδρών πάνω στις γυναίκες. Θεωρείται ότι «αποτελεί μια ακατάλληλη χρήση αυτής της δύναμης που υπονομεύει, μειώνει και υποβιβάζει τις γυναίκες. Αν και ο “δράστης” είναι συνήθως ο άνδρας, η σεξουαλική παρενόχληση θεωρείται ως ένα παράγωγο που αντανακλά τις συμπεριφορές των ανδρών απέναντι στις γυναίκες μέσα στην κοινωνία»⁴⁴. Η παρενόχληση είναι στενά συνδεδεμένη με την μειονεκτική κοινωνική θέση της γυναίκας στη δουλειά και την υποδεέστερη θέση της στην κοινωνία. Μια θέση όμως που έχει τις ρίζες της στην πολιτισμική κατασκευή του γυναικείου φύλου.

Οι σχολιασμοί των πληροφορητών για το ποιοι είναι, άνδρες ή γυναίκες, εκείνοι που συνήθως αποτελούν τα πρόσωπα που παρενοχλούν άλλα άτομα και το αν η σεξουαλική παρενόχληση συνιστά διάκριση ανάμεσα στα δύο φύλα ήταν αρκετά ενδιαφέροντες. Οι απαντήσεις τους κυμαίνονταν στις ίδιες «πολιτισμικές και κοινωνικές» απόψεις. Αντιπροσωπευτικά, οι παρακάτω απαντήσεις δείχνουν τη σχέση φύλου και σεξουαλικής παρενόχλησης:

α) Αλίκη, 26 ετών, δημοσιογράφος: *«Οι άντρες περισσότερο παρενοχλούν τις γυναίκες, γιατί γενικά από τη φύση τους οι άνδρες είναι περισσότερο κυνηγοί παρά θηράματα. Βέβαια, αυτό δεν σημαίνει ότι μια γυναίκα δεν μπορεί να παίξει το ρόλο του κυνηγού και να παρενοχλήσει έναν άνδρα. Υπάρχουν και τέτοιες περιπτώσεις. Ωστόσο, οι άνδρες ακόμη διατηρούν τον τίτλο του «κυνηγού» . . . Σίγουρα η σεξουαλική παρενόχληση συνιστά διάκριση ανάμεσα στα δύο φύλα, εφόσον πολλοί άνδρες θεωρούν ότι είναι ανώτεροι και ότι οι γυναίκες είναι κατώτερες και έτσι νομίζουν ότι μπορούν να τις μεταχειρίζονται όπως θέλουν».*

β) Νατάσα, 27 ετών, νηπιαγωγός: *«Και οι δύο πλευρές εντρυφούν στη σεξουαλική παρενόχληση. Αλλά σε περισσότερο βαθμό είναι από τη μεριά των ανδρών. Ο άνδρας είναι ο κυνηγός. Συνήθως είναι αυτός που έχει την εξουσία και έτσι ρίχνεται στις γυναίκες που δεν βρίσκονται στην ίδια θέση με αυτόν. Όμως, αυτό δεν σημαίνει ότι οι γυναίκες δεν ρίχνονται σε άντρες . . . Ωστόσο η σεξουαλική παρενόχληση είναι μια*

⁴⁴ Wilson F., Thompson P., 2001, «Sexual Harassment as an Exercise of Power» στο *Gender, Work and Organization*, 8(1): 61-83, σελ. 61.

μορφή διάκρισης των δύο φύλων. Ο άνδρας θεωρεί ότι είναι «άνδρας» και ότι έχει το δικαίωμα να παρενοχλεί τις γυναίκες. Εξάλλου, μπορεί να σκεφθεί ότι και να ριχτεί σε μια γυναίκα δεν θα υπάρχουν επιπτώσεις, εφόσον είναι αυτό που είναι, δηλαδή «άντρας»».

γ) Κυριάκος, 45 ετών, ιδιωτικός υπάλληλος: «Βασικός ρόλος του άνδρα είναι να είναι κυνηγός, εφόσον έτσι είναι από τη φύση του. Ωστόσο όμως και οι γυναίκες έχουν αρχίσει να έχουν αυτό το ρόλο, ιδιαίτερα αν βρίσκονται σε θέση εξουσίας και κατέχουν ανώτερα ιεραρχικά θέση εργασίας. Αλλά και πάλι αυτός ο ρόλος ανήκει στον άνδρα . . . Στον τομέα της εργασίας υπάρχουν και τα κλισέ, βάση των οποίων ο άνδρας έχει τον κυρίαρχο ρόλο ενώ η γυναίκα βρίσκεται υπό τον άνδρα. Οπότε η σεξουαλική παρενόχληση αποτελεί διάκριση των δύο φύλων».

δ) Νίκος, 38 ετών, ιδιωτικός υπάλληλος: «Συνήθως είναι οι άνδρες αυτοί που παρενοχλούνε. Υπάρχουν όμως και εξαιρέσεις. Αν μια γυναίκα είναι σε ανώτερο βαθμό, μπορεί να παρενοχλήσει ένα άνδρα . . . Ναι όντως η σεξουαλική παρενόχληση συνιστά διάκριση μεταξύ ανδρικού και γυναικείου φύλου, εφόσον ο άνδρας συνήθως παρενοχλεί μια γυναίκα που βρίσκεται σε κατώτερη βαθμίδα από αυτόν και έτσι ασκεί τον πλήρη έλεγχο και την εξουσία του πάνω στη σεξουαλικότητα της γυναίκας».

Μέσα από όλες αυτές τις απόψεις, γίνεται κατανοητό πόσο καλά εδραιωμένα είναι στις αντιλήψεις μας, οι πολιτισμικές κατασκευές και ταυτότητες για το τι οφείλει να είναι ένας άνδρας και το τι μια γυναίκα. Αν και στον τομέα της εργασίας, η γυναίκα, λόγω της εξουσίας και της δύναμης που ίσως να έχει εξαιτίας του ότι βρίσκεται σε υψηλή θέση όσον αφορά την εργασιακή ιεραρχία, ασκεί και αυτήν την εξουσία της παρεμβαίνοντας στη σεξουαλικότητα του ανδρικού φύλου. Ωστόσο, οι άνδρες συνεχίζουν να διαιωνίζουν το στερεότυπο του άνδρα – κυνηγού. Αυτό το στερεότυπο, γίνεται ιδιαίτερα εμφανές στις απαντήσεις των δύο ανδρών – πληροφορητών. Μέσα από τις φράσεις «βασικός ρόλος του άνδρα είναι...» και «συνήθως είναι οι άνδρες αυτοί...» διακρίνεται ένας κυρίαρχος ανδρικός λόγος που επιχειρεί να ορίσει την ανδρική συμπεριφορά και να αποδώσει χαρακτηριστικά στον άνδρα που τον τοποθετούν σε ανώτερη θέση σε σχέση με τη γυναίκα η οποία τοποθετείται στη θέση του θύματος. Με λίγα λόγια, το δίπολο που εμφανίζεται με βάση τα συγκεκριμένα σχόλια είναι άνδρας – κυνηγός και γυναίκα – θύμα.

Επίσης, μέσα στις παραπάνω απαντήσεις υπήρχε έμμεσα και η άποψη ότι «η σεξουαλική παρενόχληση είναι μια πράξη που συμβαίνει μέσα στην εργασία, όπου οι γυναίκες συμπεριφέρονται ως αντικείμενα του ανδρικού σεξουαλικού

δικαιώματος»⁴⁵. Μάλιστα η λέξη «αντικείμενα» παραπέμπει στην σκέψη ότι «η σεξουαλική παρενόχληση λειτουργεί στη βάση ότι οι γυναίκες αποτελούν αδύναμα αντικείμενα απέναντι στα ανδρικά δυνατά υποκείμενα»⁴⁶. Δημιουργείται λοιπόν το δίπολο γυναίκα – αντικείμενο και άνδρας - υποκείμενο που προσδίδει στα δύο φύλα μια κοινωνική συμπεριφορά και θέση σύμφωνα με τις αντιλήψεις της ελληνικής κοινωνίας γύρω από τη ανδρική και γυναικεία ταυτότητα.

Δεν θα πρέπει να παραληφθεί το γεγονός ότι το κοινωνικό φύλο κατέχει σημαντική θέση στο χώρο της άσκησης εξουσίας και της σεξουαλικότητας, εφόσον πάνω στη βάση και στον τρόπο οργάνωσης του κοινωνικού φύλου οριοθετούνται οι σχέσεις εξουσίας – σεξουαλικότητας – σεξουαλικής παρενόχλησης στα πλαίσια του τομέα της εργασίας.

Η σεξουαλική παρενόχληση λοιπόν αποτελεί μορφή διάκρισης που βασίζεται στα φύλα. Θύματα σεξουαλικής παρενόχλησης είναι συχνότερα οι γυναίκες σε σχέση με τους άνδρες. «Η σεξουαλική πίεση στην εργασία είναι προϊόν κοινωνικής ιστορίας στο βαθμό που το αντρικό φύλο, παραδοσιακά, απολαμβάνει το προνόμιο της σεξουαλικής πρωτοβουλίας. Αυτό το γεγονός με τη σειρά του εκθέτει τη γυναίκα στο ενδεχόμενο της σεξουαλικής παρενόχλησης. Τα στερεότυπα της κοινωνίας που ακόμα σηματοδοτούν «κατάλληλους ρόλους» για το γυναικείο και το αντρικό φύλο, μαζί με τη φυσική αλληλεπίδραση μεταξύ των δύο φύλων, ενθαρρύνει τους άντρες, κυρίως να φέρονται στις εργαζόμενες γυναίκες ως σεξουαλικά αντικείμενα πρώτα και έπειτα ως ισότιμα με αυτούς εργαζόμενα άτομα με την ίδια αξία και τις ίδιες ανάγκες»⁴⁷.

Θα λέγαμε ότι η σεξουαλική παρενόχληση είναι άμεσα συνυφασμένη με τα κοινωνικο-πολιτικά πρότυπα συμπεριφοράς, τις κυρίαρχες αξίες μέσα σε μία κοινωνία, τις νομοθετικές ρυθμίσεις καθώς και τις σχέσεις εξουσίας που διαμορφώνονται μέσα στην κοινωνική οργάνωση. «Έτσι, στο πλαίσιο μιας ανδροκρατούμενης κοινωνίας, όπως παραμένει η σημερινή, οι σχέσεις αυτές εξουσίας εμπεριέχουν και το στοιχείο της διάκρισης των δύο φύλων»⁴⁸. Συμπερασματικά η σεξουαλική παρενόχληση αποτελεί ένα μηχανισμό που χρησιμοποιείται από τους

⁴⁵ Bimrose J., 2004, «Sexual Harassment in the Workplace: an ethical dilemma for career guidance practice? » στο *British Journal of Guidance and Counselling*, 32(1): 109-121, σελ. 111.

⁴⁶ Wilson F., Thompson P., 2001, «Sexual Harassment as an Exercise of Power» στο *Gender, Work and Organization*, 8(1): 61-83, σελ. 71.

⁴⁷ http://www.kethi.gr/greek/meletes/Sexualiki_Parenoxlisi/sexual_harassment_pdf.pdf, σελ. 5.

⁴⁸ Ο.π., σελ. 13.

άνδρες για να κρατάνε τη γυναίκα σε υποδεέστερη θέση, εντούτοις όμως αποτελεί και μια μέθοδο που χρησιμοποιείται πάλι από το ανδρικό φύλο προκειμένου να διαγωνίζονται το διαχωρισμό άντρα – γυναίκα στην εργασία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ
ΤΕΤΑΡΤΟ

ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗ ΠΑΡΕΝΟΧΛΗΣΗ, ΦΥΛΟ ΚΑΙ ΕΡΓΑΣΙΑ

Η σεξουαλική παρενόχληση συνιστούσε για δεκαετίες – και εν μέρει συνεχίζει να συνιστά – μια υπαρκτή, διαδεδομένη αλλά αθέατη κατάσταση, «την οποία η ελληνική κοινωνία θεωρούσε και την αντιμετώπιζε ως ένα ταμπού, όταν δε φρόντιζε να αποκρύπτει επιμελώς την ύπαρξή της. Στους χώρους της εργασίας των εργαζομένων και κυρίως των γυναικών, οι οποίες αφενός υφίσταντο μία άνιση μεταχείριση και αφετέρου αποσιωπούσαν το γεγονός, φοβούμενες κυρίως τον διασυρμό και την κοινωνική κατακραυγή, αλλά και την επιδείνωση των εργασιακών τους συνθηκών»⁴⁹. Για αυτό το λόγο και οι γυναίκες αντιδρούν λιγότερο επιθετικά στη σεξουαλική παρενόχληση των ανδρών που βρίσκονταν σε ανώτερες εργασιακές θέσεις και είχαν μεγάλη εξουσία στα χέρια τους, εφόσον αυτές ανήκαν σε κατώτερες θέσεις εργασίας και φοβόντουσαν να μη χάσουν τη θέση τους.

I. Η σεξουαλική παρενόχληση σε δημόσιο τομέα εργασίας

Παράλληλα με όλα αυτά, εξαιρετικό ανθρωπολογικό ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι βιωμένες εμπειρίες σεξουαλικής παρενόχλησης τόσο των γυναικών όσο και των ανδρών πληροφορητών, οι οποίοι βοήθησαν στην πραγματοποίηση αυτής της έρευνας. Μέσα από τις βιωμένες εμπειρίες αυτών των προσώπων, γίνεται ιδιαίτερα εμφανής η σχέση μεταξύ φύλου – εξουσίας όσον αφορά τη σεξουαλική παρενόχληση αλλά και το πώς λειτουργούν οι πολιτισμικές – κοινωνικές κατασκευασμένες συμπεριφορές και ταυτότητες του ανδρισμού και της θηλυκότητας. Μια πρώτη εμπειρία λοιπόν είναι η παρακάτω:

α) Μαρία, στρατιωτικός υπάλληλος στο Υπουργείο Εθνικής Άμυνας, 40 χρόνων, παντρεμένη με δύο παιδιά εφηβικής ηλικίας: *«Εργάζομαι σ' ένα Υπουργείο με πολύ κύρος, συνήθως υπάρχουν στο γύρω μου κύκλο περισσότεροι άνδρες από τις γυναίκες. Αν και είμαι σε βαθμίδα, ανώτερος στρατιωτικός υπάλληλος, υπάρχουν και άνδρες που είναι σε μεγαλύτερο βαθμό από εμένα . . . Η σεξουαλική παρενόχληση έγινε στο γραφείο του, χωρίς παρουσία άλλων ατόμων. Περίμενε να φύγουν όλοι και με κράτησε παραπάνω με τη δικαιολογία ότι ήθελε να μου υπαγορεύσει κάτι για να του*

⁴⁹ ό.π., σελ. 1.

γράφω. Ήταν ο προϊστάμενος της υπηρεσίας και βρίσκονταν σε ανώτερη θέση από εμένα και ήταν και μεγαλύτερος σε ηλικία από εμένα και παντρεμένος με παιδιά. Αφού κάθισα και του έγραφα αυτά που ήθελε, με πλησίασε και άρχισε να με ακουμπάει στον ώμο. Στην αρχή δεν έδωσα σημασία, θεώρησα ότι ήταν κάτι φιλικό. Στη συνέχεια όμως άρχισε να με χαϊδεύει στο λαιμό και να μου λέει ότι αν ενδώσω θα με προβιβάσει σε ανώτερη θέση με περισσότερα χρήματα και έτσι θα έχω την κυριαρχία μέσα στην υπηρεσία μου. Εγώ αρνήθηκα ευγενικά, αλλά αυτός πήγε να προχωρήσει το άγγιγμά του σε πιο ευαίσθητα σημεία του σώματός μου. τότε τσατίστηκα, του μίλησα άσχημα και έφυγα τρέχοντας από το γραφείο του. Αυτός όμως δεν σταμάτησε να με παρενοχλεί. Μου έστελνε για κάποιο χρονικό διάστημα ερωτικά γράμματα, που περιείχαν θετικά σχόλια για την εξωτερική μου εμφάνιση, τα οποία εγώ έσκιζα. Μάλιστα ενώ γνώριζε ότι ήμουν παντρεμένη με παιδιά συνέχισε να με παρενοχλεί και μια μέρα που βάδιζα στο διάδρομο, με άρπαξε βίαια και προσπάθησε να με φιλήσει. Εγώ τον χαστούκισα και τον απείλησα ότι θα τον κατήγγειλα, αν συνέχιζε . . . Η σεξουαλική παρενόχληση ήταν ότι πιο άσχημο είχε συμβεί στη ζωή μου. Αισθανόμουν απαίσια για τον τρόπο που μου συμπεριφέρονταν. Αλλά δεν ήμουν μόνο εγώ που αισθανόμουν άσχημα. Και άλλες συνάδελφοι μου είχαν πέσει θύματα της σεξουαλικής του παρενόχλησης και αισθάνονταν το ίδιο άσχημα».

Μέσα από τα λόγια της Μαρίας για το πώς βίωσε την σεξουαλική παρενόχληση στον τομέα της εργασίας, διακρίνεται πρώτα από όλα η αντίληψη ότι «ο δράστης του περιστατικού, δηλαδή αυτός που την παρενόχλησε, ήταν άνδρας και κατείχε θέση εξουσίας σε σχέση με το πρόσωπο που παρενόχλησε»⁵⁰. Στη συγκεκριμένη περίπτωση ήταν ο προϊστάμενός της, ο οποίος είχε μεγάλο κύρος και εξουσία ανάμεσα στους συναδέλφους του μέσα στο χώρο εργασίας. Μάλιστα, το γεγονός ότι η Μαρία εργαζόταν σ' ένα χώρο – στρατιωτική υπηρεσία – όπου «είναι παραδοσιακά χώρος ανδρικής επικράτειας»⁵¹, δυσκόλευε την κατάσταση για την ίδια. Με λίγα λόγια μεγάλωναν οι πιθανότητες να παρενοχληθεί σε σχέση με το αν εργαζόταν σε μια πιο «γυναικεία» δουλειά, όπως είναι η δασκάλα, η νοσοκόμα. Αυτό δεν υπονοεί ότι και σε επαγγελματικούς χώρους που θεωρούνται πιο «γυναικείοι», οι γυναίκες δεν πέφτουν θύματα σεξουαλικής παρενόχλησης. Σε εργασιακούς χώρους

⁵⁰ Wilson F., Thompson P., 2001, «Sexual Harassment as an Exercise of Power» στο *Gender, Work and Organization*, 8(1): 61-83, σελ. 64.

⁵¹ Sev' er A., 1999, «Sexual Harassment: Where We Were, Where We Are and Prospects for the New Millennium Introduction to the Special Issue» στο *American Sociological Review*, 36(4): 469-497, σελ. 477.

που θεωρούνται «ανδρικοί», τα συστήματα υποστήριξης για τις γυναίκες είναι ελλιπή έως δεν υφίστανται. Γι' αυτό το λόγο οι γυναίκες θα πρέπει συνεχώς μέσα σε τέτοιους χώρους να αποδεικνύουν την αξία τους και ότι μπορούν να τα καταφέρουν αρκετά ικανοποιητικά όπως οι άνδρες.

Ωστόσο, αν και η Μαρία εργάζεται σε μια δημόσια υπηρεσία, όπου ο φόβος να χάσει την εργασία της δεν είναι μεγάλος, υπήρχε ο κίνδυνος να μετατεθεί σε άλλο πόστο ή σε μια ακριτική περιοχή, όταν δεν ενέδωσε στη σεξουαλική παρενόχληση του προϊσταμένου της. Με αυτόν τον τρόπο εκφράζεται η άσκηση και η επιβολή της εξουσίας ενός άντρα που βρίσκεται σε ανώτερη θέση στη κλίμακα εργασίας σε σχέση με τη γυναίκα που κατέχει κατώτερη θέση, σε μια δημόσια υπηρεσία.

β) Παραπλήσια με την ιστορία της Μαρίας, είναι και η ιστορία της Ιωάννας, μιας 30χρονης δημόσιας υπαλλήλου στο Υγειονομικό, η οποία είναι ανύπαντρη και χωρίς να διατηρεί κάποια σχέση την περίοδο που έγινε το περιστατικό της σεξουαλικής παρενόχλησης. Το εργασιακό της περιβάλλον πλαισιώνεται και από άνδρες και από γυναίκες. Ωστόσο, όπως αναφέρει και η ίδια, δεν είχε προσέξει τη σεξουαλική προσέγγιση από μέρους του διευθυντή της υπηρεσίας. Αν και πρόσεχε να μην δίνει δικαιώματα, αλλά ούτε και να προκαλεί, μια ημέρα ο διευθυντής της της ζήτησε να παραμείνει λίγη ώρα μετά το τέλος του ωραρίου της, προκειμένου να του συντάξει κάποιες εκθέσεις που ήθελε. Ενώ είχαν φύγει, οι υπόλοιποι συναδέλφοι, η Ιωάννα πήγε στο γραφείο του διευθυντή και όπως επισημαίνει η ίδια: *«Στην αρχή άρχισε να μου κάνει κομπλιμέντα, αλλά δεν αρκέστηκε μόνο στα λόγια, και προσπάθησε να με αγγίξει. Πλησίασε με χτύπησε στον ώμο και άρχισε να αγγίζει το στήθος μου, τη μέση μου. Αμέσως τραβήχτηκα και έφυγα. Το επιχείρησε και άλλες φορές. Προσπαθούσα να τον αποφεύγω, αλλά δεν μπορούσα πάντα, γιατί έπρεπε να έρθω σε επαφή μαζί του για εργασιακούς λόγους. Εξάλλου δεν θα ήθελα να φανεί ότι τον αποφεύγω τόσο επίμονα στα μάτια των συναδέλφων μου, επειδή αυτός ως διευθυντής, λόγω της εξουσίας που είχε στα χέρια του, θα μπορούσε να μου κάνει μεγάλη ζημιά και ακόμη να χάσω το πόστο μου και να μετατεθώ σε άλλο πόστο με λιγότερα χρήματα ή σε μια άλλη πόλη αρκετά μακριά από τον τόπο μόνιμης κατοικίας μου . . . Αργότερα έμαθα ότι είχε παρενοχλήσει και άλλες συναδέλφους μου. Το αντάλλαγμα που έθετε σε όλες μας για να ενδώσουμε στη σεξουαλική του παρενόχληση, ήταν ότι θα έγραφε μια καλή έκθεση για την άσκηση των καθηκόντων μας μέσα στην υπηρεσία, κάτι που θα βοηθούσε πολύ για να παίρναμε μια προαγωγή με υψηλό μισθό».*

Συνεπώς και σε αυτό το περιστατικό παρατηρούμε πως λειτουργεί ο τρόπος άσκησης εξουσίας από ένα υψηλά ιστάμενο άνδρα απέναντι σε μια κατώτερης θέσης υπάλληλό του μέσα στο δημόσιο τομέα. Ο άνδρας, του συγκεκριμένου περιστατικού, που είναι μεγαλύτερος ηλικιακά και έχοντας δημιουργήσει δική του οικογένεια, ασκεί την εξουσία του, λόγω της θέσης που κατέχει, παρενοχλώντας μια γυναίκα, ελεύθερη και ανύπαντρη με τέτοιο τρόπο ώστε να γίνεται εμπόδιο στην εξέλιξη της καριέρας της Ιωάννας και κάνουντάς την να αισθάνεται αντικείμενο της εξουσίας και της δύναμής του.

Εξαιρετικά ενδιαφέρουσα είναι η περίπτωση σεξουαλικής παρενόχλησης από γυναίκα σε άνδρα στα πλαίσια του δημόσιου τομέα εργασίας και ειδικά όταν η γυναίκα βρίσκεται υψηλότερα στην ιεραρχική κλίμακα σε σχέση με τον άνδρα. Ο Γιώργος, ένας άντρας ηλικίας 50 χρόνων, παντρεμένος με δύο παιδιά, εργάζεται ως δημόσιος υπάλληλος σε μια υπηρεσία. Το περιβάλλον μέσα στο οποίο εργάζεται, περιλαμβάνει περισσότερες γυναίκες από ότι άντρες. Μάλιστα, η θέση του Διευθυντή της υπηρεσίας κατέχεται από μια γυναίκα, περίπου της ίδιας ηλικίας με το Γιώργο και παντρεμένη. Στην αρχή, ο Γιώργος δεν κατάλαβε ότι η διευθύντριά του ήθελε να έχουν μια πιο στενή γνωριμία. Όπως, αναφέρει και ο ίδιος το συνειδητοποίησε: *«όταν άρχισε να μου κάνει διάφορα κομπλιμέντα για την εξωτερική μου εμφάνιση, για το πόσο καλός ήμουν στην υπηρεσία μου. Σιγά - σιγά ήθελε να έχει μεγαλύτερη οικειότητα και φιλικότητα μαζί μου. Με ακουμπούσε στο χέρι, με προσκαλούσε να πάμε έξω για φαγητό. Αν και γνώριζε ότι ήμουν παντρεμένος, αυτό δεν την εμπόδιζε να σκύβει προκλητικά πάνω μου, να μου δείχνει το ντεκολτέ της και τα πόδια της μέσα από διάφορα προκλητικά ρούχα που φορούσε. Με παρενοχλούσε αρκετές φορές καθημερινά και αυτό με έκανε να νιώθω άσχημα. Αυτό που φοβόμουν περισσότερο ήταν να μην γίνει αντιληπτό από τους συναδέλφους μου, από τον εργασιακό μου περίγυρο. Δεν θα ήθελα να πουν οι συνάδελφοί μου ότι χαίρω της εύνοιας της διευθύντριας. Γι' αυτό το λόγο προσπαθούσα να κρατώ τις αποστάσεις. Η διευθύντρια επέμενε και μάλιστα ως αντάλλαγμα που έθετε την άνοδό μου σε καλύτερο πόστο μέσα στην υπηρεσία. Αλλά εγώ δεν ενέδωσα».*

Μέσα από την περιγραφή του Γιώργου για το πώς βίωσε τη σεξουαλική παρενόχληση που υπέστη στο χώρο της εργασίας του από γυναίκα, γίνεται κατανοητό ότι και η γυναίκα όταν βρίσκεται σε θέση εξουσίας, ασκεί τη δύναμή της και την επιβάλλει πάνω στον άνδρα με τέτοιο τρόπο ώστε να παρεμβαίνει στην σεξουαλικότητά του. Μάλιστα το γεγονός ότι του προσφέρει και προαγωγή σε

ανώτερη θέση εργασίας αν ικανοποιήσει τις σεξουαλικές προτιμήσεις της, αντανακλά το πώς σε μια κοινωνία, όπου οι άνδρες θεωρούνται ότι έχουν τη «δυνατότητα» να προβαίνουν σε τέτοιου είδους συμπεριφορές και να παρενοχλούν τις γυναίκες, το φύλο αποτελεί μια σημαντική συνιστώσα για τον τρόπο που οργανώνεται και λειτουργεί η σεξουαλική παρενόχληση στον τομέα της εργασίας.

II. Η σεξουαλική παρενόχληση σε ιδιωτικό τομέα εργασίας

Η σεξουαλική παρενόχληση στον ιδιωτικό τομέα εργασίας, παρουσιάζει πάρα πολλές ομοιότητες στον τρόπο προσέγγισης των θυμάτων με μια βασική διαφορά: όταν τα θύματα, είτε άνδρες είτε γυναίκες αρνούνται επίμονα να ενδώσουν στις σεξουαλικές προσεγγίσεις του ατόμου που βρίσκεται σε ανώτερη θέση από αυτούς, τότε αυξάνονται οι πιθανότητες τα άτομα να χάσουν τη δουλειά τους. Χαρακτηριστικά είναι τα παρακάτω αποσπάσματα συνεντεύξεων από δύο γυναίκες πληροφορήτριες, οι οποίες παρενοχλήθηκαν από ανωτέρους τους στον τομέα της εργασίας:

α) Η Αλίκη, 26 χρόνων, έγγαμη, δημοσιογράφος στο επάγγελμα και εργάζεται σε αθηναϊκή εφημερίδα. Η περίπτωση της παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τον τρόπο που διαπλέκεται η σχέση ανάμεσα στην επιβολή της εξουσίας, από τον άνδρα που βρίσκεται σε κυρίαρχη θέση μέσα στην εργασία, πάνω στη σεξουαλικότητα της γυναίκας, που τοποθετείται υπό τον άνδρα στην εργασιακή ιεραρχία του ιδιωτικού τομέα. Όπως περιγράφει και η ίδια πριν εργαστεί στην τωρινή εφημερίδα, εργαζόταν σε μια άλλη αθηναϊκή εφημερίδα. Το πρόσωπο που την παρενοχλούσε ήταν ο διευθυντής και ιδιοκτήτης της εφημερίδας. Από τη θέση που κατείχε αυτός ο άντρας, θέσης εξουσίας, γίνεται κατανοητό ότι η Αλίκη εξαρτιόταν από αυτόν και αυτός ο συσχετισμός δυνάμεων λειτουργούσε ως πρόσφορο έδαφος για να την παρενοχλεί σεξουαλικά. Συγκεκριμένα η ίδια επισημαίνει: *«Αν και γνώριζε ότι ήμουν παντρεμένη και ότι είχα γύρω μου ανθρώπους να με στηρίζουν, ο διευθυντής δεν δίσταζε να με παρενοχλεί κάθε φορά που πήγαινα στο γραφείο του για να πληρωθώ. Πάντα φρόντιζε να είμαστε οι δυο μας και να μην υπάρχουν άλλοι παρόντες. Κάθε φορά λοιπόν που πήγαινα, μου έπιανε το χέρι, μου το χάιδευε και μου έκανε κομπλιμέντα για το πόσο όμορφη και γοητευτική είμαι. Πάντα με κοιτούσε επίμονα στο στήθος. Ποτέ δε με κοιτούσε στα μάτια. Μάλιστα, ορισμένες φορές προσπάθησε να με*

αγκαλιάσει και να με αγγίξει στο στήθος. Αισθανόμουν χάλια και αηδία. Ήταν ένας άνδρας πάνω από 50 χρονών και ριχνόταν σε νεαρές κοπέλες, ανεξάρτητα αν ήταν ελεύθερες ή δεσμευμένες. Είχα φθάσει σε σημείο να μη θέλω να πάω να πληρωθώ. Φοβόμουν πια θα ήταν η επόμενη κίνησή του. Ήθελα να τον βρίσω, να τον χτυπήσω. Με έκανε να αισθάνομαι σαν αντικείμενο και όχι σαν άνθρωπο. Δεν μπορούσα όμως να αντιδράσω επιθετικά, γιατί είχα ανάγκη τη δουλειά. Οπότε αναγκαζόμουν να υπομένω τα σχόλια και τις χειρονομίες του. Όμως επειδή ήθελε να προχωρήσει κι άλλο, δεν ενέδωσα και έτσι έφυγα από τη δουλειά . . . Και άλλες συνάδελφοί μου είχαν παρενοχληθεί από αυτό το άτομο. Το μόνο αντάλλαγμα που μου έδινε αν υπέκυπτα, ήταν ότι θα παρέμενα στη δουλειά μου και δεν θα την έχανα. Αλλά εγώ προτίμησα να τη χάσω».

Η ιστορία της Αλίκης, αποδεικνύει πόσο ισχυρή εξουσία μπορεί να κατέχει ένας άνδρας και πως μπορεί να τη μεταχειρίζεται εις βάρος της γυναίκας που βρίσκεται σε χαμηλότερη θέση από αυτόν στον τομέα της εργασίας. Μάλιστα, αυτή του η εξουσία καθιστά τη γυναίκα αντικείμενό της και προσβάλλει τη σεξουαλικότητά της. Η Αλίκη, αν και είχε τα προσόντα να δουλέψει στην συγκεκριμένη αθηναϊκή εφημερίδα, εφόσον είχε σπουδάσει δημοσιογραφία, εντούτοις ο διευθυντής δεν αξιολόγησε αυτά τα προσόντα και από τη θέση ισχύος που ήταν θέλησε όχι μόνο να παρέμβει στη σεξουαλικότητα της Αλίκης αλλά και να επιβληθεί, θέτοντας ως αντάλλαγμα την εργασία της. Αυτή η όλη συμπεριφορά θυματοποίησε και μετέτρεψε την Αλίκη σε ένα αδύναμο αντικείμενο απέναντι σε ένα δυναμικό υποκείμενο, το διευθυντή.

Παρόμοια αντιμετώπιση στον τομέα της εργασίας της, είχε μια άλλη πληροφορήτρια. Η Αννέτα, 21 ετών, εργάστηκε ως ιδιωτικός υπάλληλος σε ψητοπωλείο και είναι αρραβωνιασμένη. Όπως τονίζει και η ίδια, ο υπεύθυνος και ιδιοκτήτης του καταστήματος τη παρενοχλούσε σεξουαλικά. Ειδικότερα, αναφέρει ότι: «Ο υπεύθυνος ερχόταν κάθε βράδυ στο μαγαζί. Στην αρχή με κολάκευε, με παίνευε για τη δουλειά μου. Μετά όμως άρχισαν τα χάδια στο χέρι, στην πλάτη. Πολλές φορές, ανέβαινα στο πατάρι του καταστήματος για να πάρω κάποια πράγματα και αυτός με ακολουθούσε για να με πετυχαίνει εντελώς μόνη μου και να με παρενοχλεί. Άλλες φορές με καλούσε να πάμε έξω για φαγητό, αλλά εγώ αρνιόμουν. Δεν τον επηρέαζε το γεγονός ότι ήμουν αρραβωνιασμένη και αυτός παντρεμένος με παιδιά και έχοντας τα διπλάσια χρόνια από μένα. Δεν αισθανόμουν άνετα στη δουλειά, αλλά καθόμουν επειδή είχα ανάγκη τα λεφτά. Έτσι έκανα υπομονή, μήπως το σταματήσει, αλλά τίποτε δεν άλλαζε,

ώσπου πήρα την απόφαση και έφυγα από τη δουλειά . . . Υπήρξαν και άλλες κοπέλες που δουλεύαμε μαζί και οι οποίες παρενοχλήθηκαν από το ίδιο το άτομο . . . Το αντάλλαγμα που μου πρόσφερε για να υποκύψω σε σεξουαλική παρενόχληση, ήταν ότι θα με έβαζε υπεύθυνη του καταστήματος, πράγμα που σήμαινε και περισσότερα χρήματα. Αλλά εγώ δεν θα ενέδιδα σε τέτοιου είδους προτάσεις».

Και σε αυτή την περίπτωση γίνεται αντιληπτό πως η σεξουαλική παρενόχληση λειτουργεί σαν ένα εργαλείο ελέγχου που χρησιμοποιούν οι άνδρες που κατέχουν ανώτερες θέσεις για να εξουσιάσουν και να ελέγξουν τις γυναίκες που βρίσκονται σε κατώτερες θέσεις σε σχέση με τους ίδιους.

Αξιοπρόσεκτη όμως είναι και η περίπτωση του Κυριάκου, 45 χρόνων, εργάζεται σε ιδιωτική εταιρία που παράγει ηλεκτρονικά συστήματα και είναι έγγαμος. Στην εταιρία που εργάζεται, έχει γυναίκα προϊστάμενό του. Στην περίπτωση του Κυριάκου, η προϊστάμενός του άρχισε να τον παρενοχλεί σεξουαλικά για αρκετό καιρό. Σύμφωνα με τον ίδιο: *«Μου έκανε πολλά κομπλιμέντα τόσο για την εμφάνισή μου όσο και για το πόσο εργατικός και υπεύθυνος είμαι. Με καλούσε στο γραφείο της με πλαστές δικαιολογίες ότι δήθεν να ελέγξω κάποια τιμολόγια της εταιρίας και να της πως τη γνώμη μου ή να τη βοηθήσω στη διεκπεραίωση μιας δουλειάς της . . . Πολλές φορές με ακουμπούσε στην πλάτη και μου την έτριβε. Εγώ βέβαια αντιδρούσα. Δεν μου άρεζε μια τέτοια συμπεριφορά. Αυτή όμως συνέχιζε. Μάλιστα ντυνόταν αρκετά έξαλλα για να με προκαλεί. Όμως δεν περιορίστηκε μόνο σε αυτά. Άρχισε να μου ζητάει να βγούμε έξω για δείπνο, να κάνουμε πιο στενή παρέα παρότι ήξερε ότι ήμουν παντρεμένος. Εγώ της εξηγούσα ότι δεν ήθελα. Αρκετές φορές μου τόνισε ότι αν έκανα σχέση μαζί της, θα αυξάνονταν ο μισθός μου και θα με τοποθετούσε σε ανώτερη βαθμίδα. Εγώ δεν δέχθηκα. Αν και δεν έφυγα τελικά από τη δουλειά, γιατί αυτή μετατέθηκε σε άλλο πόστο της εταιρίας, αισθάνθηκα φόβο μήπως οι συνάδελφοί μου το καταλάβουν και άρχιζαν τα ειρωνικά και κοροϊδευτικά σχόλια. Πάντως δεν τα 'χε ρίξει σε άλλο συνάδελφο, παρά μόνο σε μένα».*

Το περιστατικό που αντιμετώπισε ο Κυριάκος δείχνει μια διάσταση που παίρνει το φαινόμενο της σεξουαλικής παρενόχλησης, όταν η γυναίκα βρίσκεται σε ανώτερη θέση από τον άντρα και είναι αυτή σε θέση εξουσίας και ισχύος. Χρησιμοποιεί λοιπόν και αυτή την εξουσία και τη δύναμή της, προκειμένου να παρέμβει σε σεξουαλικότητα του άνδρα που βρίσκεται σε χαμηλότερη θέση στον τομέα της εργασίας σε σχέση με την ίδια. Μάλιστα, είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι στην περίπτωση του Κυριάκου, η προϊσταμένη του επιθυμούσε αρχικά να τον

προκαλεί μέσα από ένα αρκετά προκλητικό ντύσιμο. Με το να προτιμάει να φοράει αποκαλυπτικά ή προκλητικά ενδύματα, τα οποία πρόβαλλαν μέρη του σώματός της με οποιονδήποτε τρόπο, η προϊσταμένη χρησιμοποιούσε το σώμα της έτσι ώστε να προκαλεί ερωτικά τον Κυριάκο. Συνεπώς, ο λόγος του Κυριάκου για το σώμα της προϊσταμένης του και για τον τρόπο που διαχειριζόταν τη σεξουαλικότητά της την τοποθετεί ως γυναίκα σε μια θέση συνώνυμη του πάθους, τη πρόκλησης, της επιθυμίας.

III. Η σεξουαλική παρενόχληση ως μορφή ελέγχου και εξουσίας

Μέσα από την παράθεση των αποσπασμάτων από τις συνεντεύξεις τόσο των ανδρών όσο και των γυναικών, για το πώς βίωσαν και αντιμετώπισαν τη σεξουαλική παρενόχληση στον τομέα της εργασίας τους, προκύπτουν κάποιες βασικές παρατηρήσεις. Πρώτα από όλα, οι άνδρες που παρενοχλούσαν τις γυναίκες, είτε στον δημόσιο, είτε στον ιδιωτικό τομέα εργασίας «ήταν αρκετά μεγαλύτεροί τους, βρίσκονται σε θέση εξουσίας, ήταν παντρεμένοι και οι στόχοι τους, δηλαδή οι γυναίκες, ήταν νεότερες ηλικιακά»⁵². Βέβαια, αν και κάποιες από αυτές ήταν έγγαμες και είχαν ανθρώπους να τις στηρίζουν όπως στην περίπτωση της Αλίκης, η δέσμευσή τους δεν αποτέλεσε ανασταλτικό παράγοντα για τη σεξουαλική παρενόχληση. Η έννοια του ανασταλτικού παράγοντα κατανοείται από το ότι ο γάμος λειτουργεί ως συνθήκη προστασίας των γυναικών από τη σεξουαλική παρενόχληση. «Η κοινωνική οργάνωση στην ελληνική παραδοσιακή κοινωνία φαίνεται να στηρίζεται κυρίαρχα, και πριν από οποιαδήποτε άλλη διαφοροποίηση, σε μια διάκριση που δηλώνεται με τη χωρική μεταφορά μέσα/έξω»⁵³. Η έννοια του «μέσα» σχετίζεται με το ιδιωτικό, την οικιακή σφαίρα, την οικογένεια συμπεριλαμβανομένης και της γαμήλιας σχέσης. Έτσι, όταν μια γυναίκα είναι και δηλώνει παντρεμένη αυτόματα διαχωρίζει τη θέση της από μια αδέσμευτη γυναίκα, η οποία εντάσσεται στην έννοια του «έξω», εφόσον δεν είναι έγγαμη και άρα είναι έξω από τον οίκο – οικιακό χώρο και συνεπώς ταυτίζεται με τη γυναίκα – πειρασμό, τη γυναίκα – πρόκληση. Ωστόσο η περίπτωση της Αλίκης παρουσιάζει μια αντίφαση στην παραπάνω κοινωνική αντίληψη. Η Αλίκη

⁵² Ο.π., σελ. 476-477.

⁵³ Σκουτέρη- Διδασκάλου, Ν., 1991, *Ανθρωπολογικά για το Γυναικείο Ζήτημα*, Εκδόσεις Ο ΠΟΛΙΤΗΣ, Αθήνα, σελ. 286.

αν και παντρεμένη γυναίκα αποτελεί θύμα σεξουαλικής παρενόχλησης, γεγονός που δείχνει πως αλλάζουν τα κοινωνικά όρια του γυναικείου φύλου από τη στιγμή που έχει πρόσβαση στον εργασιακό χώρο.

Εξίσου σημαντικό είναι το γεγονός, ότι οι γυναίκες, και στους δύο εργασιακούς χώρους, στην αρχή «θεώρησαν η σεξουαλική συμπεριφορά στην εργασία ως καλοκάγαθη ή ακόμα και θετική»⁵⁴. Δεν είχαν συνειδητοποιήσει από την αρχή ότι πρόκειται για σεξουαλική παρενόχληση. Όταν άρχισε και έγινε πιο επίμονη η σεξουαλική προσέγγιση, τότε προσδιόρισαν τη σεξουαλική συμπεριφορά του άλλου φύλου ως σεξουαλική παρενόχληση. Το ίδιο ισχύει και για τον τρόπο που συνειδητοποίησαν και οι άνδρες ότι παρενοχλούνται από γυναίκες ανωτέρους τους.

Αξιοπρόσεκτη επίσης ήταν η συμπεριφορά των γυναικών και στο δημόσιο αλλά κυρίως στον ιδιωτικό τομέα, απέναντι στα πρόσωπα που τις παρενοχλούσαν. Στον ιδιωτικό τομέα, οι γυναίκες εργαζόμενες «θα έπρεπε να ανέχονται απαράδεκτες σεξουαλικές συμπεριφορές»⁵⁵ προκειμένου να παραμείνουν στην εργασία τους, διότι είχαν οικονομική ανάγκη. Αντίθετα στο δημόσιο τομέα, όπου ο φόβος και η ανησυχία για την απώλεια της εργασίας δεν είναι τόσο μεγάλος, υπήρχε η ανησυχία για το αν οι εργαζόμενες γυναίκες θα παρέμεναν στο πόστο τους εφόσον δεν ενέδιδαν στις σεξουαλικές προσεγγίσεις των ανδρών ανωτέρων τους στην εργασία.

Παράλληλα με όλα αυτά, είναι το γεγονός ότι μέσα στις συνεντεύξεις των πληροφορητών και των δυο φύλων, αλλά κυρίως από τις γυναίκες υπάρχει διάχυτος ένας λόγος περί εξουσίας από μέρους των ανδρών που κατέχουν υψηλόβαθμες θέσεις εργασίας σε σχέση με τις γυναίκες. Η σεξουαλική παρενόχληση στον εργασιακό χώρο μπορεί να «θεωρηθεί σαν ένα είδος κοινωνικού ελέγχου»⁵⁶. Θα λέγαμε ότι είναι μια χειρονομία ελέγχου από μέρος των ανδρών που αποσκοπεί στο να ελαττώσει κάθε έκφραση γυναικείας εξουσίας μέσα στον χώρο εργασίας. Η παρενόχληση, συμβαίνει σε συγκεκριμένες περιπτώσεις όπου οι άντρες έχουν εξουσία πάνω στις γυναίκες. Αυτή η εξουσία είναι που δίνει στους άνδρες τη δύναμη να παρενοχλήσουν και καθιστά τις γυναίκες λιγότερο δυνατές. Συνεπώς, η σεξουαλική παρενόχληση, μπορεί να επιβιώσει σε ένα δίκτυο διάκρισης μεταξύ των

⁵⁴ Wilson F., Thompson P., 2001, «Sexual Harassment as an Exercise of Power» στο *Gender, Work and Organization*, 8(1): 61-83, σελ. 72.

⁵⁵ Williams C., Giuffre P., Dellinger K., 1999, «Sexuality in the Workplace: Organizational Control, Sexual Harassment, and the Pursuit of Pleasure» στο *Annual Review Sociology*, 25:73-93, σελ. 77.

⁵⁶ Wilson F., Thompson P., 2001, «Sexual Harassment as an Exercise of Power» στο *Gender, Work and Organization*, 8(1): 61-83, σελ. 76.

δύο φύλων. Ωστόσο, η αρνητική αντιμετώπιση και η επιθετικότητα των γυναικών έναντι των διάφορων μορφών σεξουαλικής παρενόχλησης, αποτελεί κρυφές φωνές αντίστασης απέναντι σε μια πολιτισμικά εδραιωμένη ανδρική κυριαρχία.

IV. Ο λόγος για το σώμα γύρω από τη σεξουαλική παρενόχληση

Ένα άλλο χαρακτηριστικό αυτών των αποσπασμάτων είναι η ανάδυση ενός λόγου για το σώμα. Όλοι οι πληροφορητές αναφέρθηκαν ότι μία από τις κυρίαρχες μορφές σεξουαλικής παρενόχλησης, είναι η σωματική επαφή ή διαφορετικά το άγγιγμα διαφόρων σημείων του σώματος από το άτομο που παρενοχλεί. «Το σώμα συνιστά περισσότερο από κάθε άλλη φορά τόπο πολιτικής διαμάχης και αντικείμενο πολιτικής διεκδίκησης»⁵⁷. Με άλλα λόγια το σώμα στη σεξουαλική παρενόχληση γίνεται συμβολικός τόπος εξουσίας του ανδρικού φύλου προς το γυναικείο. Αυτό μπορεί να κατανοηθεί από το γεγονός ότι το σώμα διαπλάθεται από τον πολιτισμό. Συνεπώς, το φυσικό σώμα είναι παντού και πάντοτε κοινωνικό σώμα. Έχει μια υλική παρουσία, αλλά ερμηνεύεται πολιτισμικά. Μπορεί να απεικονίζει έναν πολιτισμό αλλά και τις κοινωνικές πρακτικές που σημασιοδοτούν ένα πολιτισμικό πλαίσιο.

Στην περίπτωση της σεξουαλικής παρενόχλησης, το σώμα «αποκτά κοινωνική και πολιτισμική σημασιοδότηση που το καθιστά αντικείμενο διαρκούς παρατήρησης, επιτήρησης και αξιολόγησης με γνώμονα τις κυρίαρχες κοινωνικές επιταγές»⁵⁸. Με αυτό τον τρόπο, το γυναικείο σώμα, ταυτίζεται με το προκλητικό και η γυναίκα νοσηματοδοτείται μέσα από την έννοια του σώματος. Δηλαδή γυναίκα ίσον σώμα Βασικό ρόλο όμως σε αυτή την αντίληψη διαδραματίζει και η εννοιολογική κατηγορία του «φύλου» μέσα από την οποία εκφράζονται «ρυθμιστικά κανονιστικά πρότυπα»⁵⁹ που ίδια η κοινωνία παράγει και αναπαράγει και τα οποία αφορούν τις κοινωνικές σχέσεις και συμπεριφορές ανάμεσα στα δύο φύλα.

⁵⁷ Μακρυνιώτη Δ., 2004, «Εισαγωγή» στο Μακρυνιώτη επιμ., *Τα όρια του σώματος. Διεπιστημονικές προσεγγίσεις*, Εκδόσεις Νήσος, Αθήνα, σελ. 29.

⁵⁸ Ο.π., σελ. 58.

⁵⁹ ό.π., σελ. 182.

V. Η ιεραρχία στην εργασία και η σεξουαλική παρενόχληση

Γίνεται λοιπόν σαφές, μέσα από όλες αυτές τις εννοιολογικές κατηγορίες που εμπλέκονται με τη σεξουαλική παρενόχληση, ότι το συγκεκριμένο φαινόμενο, είναι σε μεγάλο βαθμό ένα πρόβλημα που οφείλεται κυρίως στην εκμετάλλευση της ισχύος που θεωρούν ότι διαθέτουν στο χώρο εργασίας ιδιαίτερα οι ιεραρχικά ανώτεροι, όπως είναι οι προϊστάμενοι, οι εργοδότες, σε σχέση με τους υφισταμένους τους. «Η χρήση της ιεραρχικής σχέσης για την εκμείωση κάποιας σεξουαλικής εύνοιας δεν έχει να κάνει τόσο με την έλξη ή την άσκηση γοητείας, αλλά αντίθετα με την άσκηση δύναμης, κυριαρχίας και επιβολής»⁶⁰. Η ανταπόκριση του θύματος στις σεξουαλικές ενοχλήσεις του ατόμου που παρενοχλεί, προτείνεται ως αντάλλαγμα της διατήρησης ή της βελτίωσης των εργασιακών συνθηκών για το θύμα. «Η ανταλλακτική αυτή σχέση όσο και αν διατυπώνεται ως «πρόταση» δεν παύει να είναι εκβιαστική, στο βαθμό που η μη ανταπόκριση από την πλευρά του θύματος θα έχει ως συνέπεια την επιδείνωση γι' αυτό των συνθηκών εργασίας. Και τούτο γιατί οι δράστες σεξουαλικής παρενόχλησης που κατέχουν θέσεις ισχύος είναι αυτοί που μπορούν να επηρεάσουν τις συνθήκες εργασίας των υφισταμένων τους, μετερχόμενοι εκφοβισμούς, εκβιασμούς, απειλές και πιέσεις, εκδηλώνοντας, σε περίπτωση άρνησης εκ μέρους των θυμάτων, επιθετική και προσβλητική συμπεριφορά»⁶¹.

⁶⁰ http://www.kethi.gr/greek/meletes/Sexualiki_Parenoxlisi/sexual_harassment_pdf.pdf, σελ. 6.

⁶¹ Ο.π., σελ. 6.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ
ΠΕΜΠΤΟ

ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗΣ ΠΑΡΕΝΟΧΛΗΣΗΣ ΣΕ ΤΟΜΕΙΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΚΑΙ ΠΡΟΣΩΠΙΚΗΣ ΖΩΗΣ

Ένα από τα βασικά ζητήματα που συζητήθηκαν μαζί με τους πληροφορητές, ήταν οι συνέπειες της σεξουαλικής παρενόχλησης τόσο στην εργασία τους, όσο και στην προσωπική τους ζωή. Τα παρακάτω αποσπάσματα των συνεντεύξεων, δείχνουν πόσο αρνητικά είναι τα αποτελέσματα της σεξουαλικής παρενόχλησης και στα δύο φύλα, αλλά κυρίως στις γυναίκες:

α) Ρένα, 40 ετών, παντρεμένη με παιδιά, ιδιωτική υπάλληλος σε επιχείρηση: *«Μετά τη σεξουαλική παρενόχληση ήμουν πολύ πιο ψυχρή και μετρημένη με τους ανθρώπους και κυρίως με τους άντρες . . . Για μένα η σεξουαλική παρενόχληση ήταν μια προσβολή. Ήταν σαν να υποτιμούσε την αξιοπρέπειά μου . . . Βέβαια όταν έχασα και τη δουλειά μου επειδή δεν ενέδωσα, αυτό με επηρέασε τρομερά. Είχα ανάγκη από τα λεφτά. Αισθανόμουν ότι ήμουν ένα αντικείμενο χωρίς αξία. Ενώ μπορούσα να προσφέρω στην προηγούμενη επιχείρηση που δούλευα, επειδή δεν υπέκυψα σε σεξουαλική παρενόχληση, έχασα τη δουλειά μου. Είναι ότι χειρότερο. Όταν έψαχνα για νέα δουλειά, φοβόμουν για το τι θα αντιμετωπίσω, αλλά έπρεπε να βρω κάτι νέο, προκειμένου να ζω αξιοπρεπώς και εγώ και η οικογένειά μου».*

β) Αλίκη, 26 ετών, δημοσιογράφος σε αθηναϊκή εφημερίδα: *«Είμαι πολύ πιο προσεχτική, επιφυλακτική και τυπική με τους άνδρες συναδέλφους μου στη δουλειά... Αυτό που κατάλαβα από τη σεξουαλική παρενόχληση είναι ότι στην δουλειά τη γυναίκα τη βλέπουνε πάντα διαφορετικά, ακριβώς επειδή είναι γυναίκα. Το να χάσω τη δουλειά μου με στενοχώρησε τόσο πολύ. Άλλαξε τη ψυχολογική μου κατάσταση. Έτσι όταν βρέθηκα σε καινούριο χώρο εργασίας, λειτούργησα αρκετά επιφυλακτικά κυρίως στους άνδρες».*

γ) Μαρία, 40 χρόνων, στρατιωτική υπάλληλος σε υπουργείο: *«Η σεξουαλική παρενόχληση μ' επηρέασε πάρα πολύ. Έγινα πιο τυπική και κρατούσα μεγαλύτερες αποστάσεις τόσο από ανώτερους σε βαθμίδα συναδέλφους όσο και από κατώτερους. Έπαψα να εμπιστεύομαι και έγινα πολύ επιφυλακτική . . . Η σεξουαλική παρενόχληση ήταν ότι χειρότερο μου έχει συμβεί. Αν και είμαι σε δημόσιο τομέα και δεν υπήρχε φόβος να χάσω τη δουλειά μου, υπήρχε φόβος για το τι ζημιά μπορούσε να μου κάνει στην εξέλιξη της καριέρας μου, όπως να ανέβαινα σε βαθμίδα μέσα στην υπηρεσία. Ευτυχώς όμως σε τρεις μήνες μετατέθηκε και αισθάνθηκα πολύ καλύτερα».*

δ) Γιώργος, 50 χρόνων, δημόσιος υπάλληλος: «*Η σεξουαλική παρενόχληση απλά με έκανε να είμαι λίγο πιο επιφυλακτικός με τις γυναίκες. Με ενόχλησε που είχα τη γυναίκα σε ρόλο κυνηγού γιατί απλά δεν πιστεύω ότι ταιριάζει στη γυναίκα ένας τέτοιος ρόλος. Η γυναίκα είναι το θήραμα και οι άνδρας ο κυνηγός. Σε επίπεδο καριέρας η σεξουαλική παρενόχληση δεν είχε επιπτώσεις, εφόσον η συγκεκριμένη διευθύντρια μετατέθηκε αλλού. Δεν άλλαξα πόστο ούτε έχασα τη θέση μου. Αλλά ούτε και σε προσωπικό επίπεδο, η σεξουαλική παρενόχληση είχε μεγάλες συνέπειες, με την έννοια ότι δεν μαθεύτηκε στη οικογένεια μου και έτσι δεν δημιουργήθηκε κανένα πρόβλημα. Απλά με έκανε πιο προσεκτικό και επιφυλακτικό».*

ε) Νίκος, 38 ετών, ιδιωτικός υπάλληλος σε επιχείρηση: «*Η σεξουαλική παρενόχληση από γυναίκα μου φάνηκε περίεργη, γιατί υπάρχει αντιστροφή των ρόλων. Ωστόσο οι παραδοσιακοί ρόλοι σχετίζουν τον άνδρα με τον ρόλο του κυνηγού και όχι τη γυναίκα. Παρόλα αυτά όμως η σεξουαλική παρενόχληση με έκανε να δω πως φέρονται οι γυναίκες από θέση εξουσίας. Αν και δεν έχασα τη δουλειά μου επειδή δεν ενέδωσα στην παρενόχληση της προϊσταμένης μου, αυτό με εμπόδισε στο να αναδειχτώ επαγγελματικά και παρέμεινα στην ίδια βαθμίδα . . . Σε προσωπικό επίπεδο, έγινα αρκετά τυπικός και επιφυλακτικός με τις γυναίκες ανωτέρους μου».*

I. Η αντιμετώπιση των περιστατικών σεξουαλικής παρενόχλησης από τους πληροφορητές

Μέσα από όλα αυτά γίνεται φανερό ότι «η σεξουαλική παρενόχληση λειτουργεί ως εμπόδιο στην επαγγελματική εξέλιξη των γυναικών και των ανδρών. Η διάκριση στο χώρο εργασίας, περιλαμβανομένης και της σεξουαλικής παρενόχλησης, αποτελεί αρνητική επίδραση στην επαγγελματική άνοδο κυρίως των νεαρών γυναικών»⁶². Είναι γεγονός λοιπόν, ότι λόγω αυτής της διάκρισης που υπάρχει στον τομέα της εργασίας, δημιουργούνται δύσκολες συνθήκες για τις γυναίκες που επιζητούν εργασία σε ιδιωτικό τομέα. Βέβαια, αυτό δεν σημαίνει, ότι στον δημόσιο τομέα, η γυναίκα δεν αντιμετωπίζει τη διάκριση μέσα στον εργασιακό χώρο. Ωστόσο, στον ιδιωτικό τομέα, η γυναίκα αν δεν ενδώσει, κατά ένα μεγάλο ποσοστό, έχει χάσει

⁶² Bimrose J., 2004, «Sexual Harassment in the Workplace: an ethical dilemma for career guidance practice? » στο *British Journal of Guidance and Counselling*, 32(1): 109-121, σελ. 114.

τη δουλειά της, σε αντίθεση με τον δημόσιο τομέα που ίσως η σεξουαλική παρενόχληση γίνει εμπόδιο στην καριέρα και την επαγγελματική της άνοδο στις ιεραρχικές βαθμίδες της υπηρεσίας. Πάντως και στους δύο τομείς υπάρχουν τεράστιες επιπτώσεις για την καριέρα μιας γυναίκας.

Σε προσωπικό επίπεδο, «πολλές γυναίκες αισθάνονται απαίσια ή ταπεινωμένες εξαιτίας της σεξουαλικής παρενόχλησης»⁶³. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι οι γυναίκες αισθάνονται θύματα και αντικείμενα της εξουσίας που ασκούν πάνω τους, οι άνδρες ανώτεροί τους σε θέσεις εργασίας. Γι' αυτό το λόγο ωθούνται να λειτουργούν περισσότερο επιφυλακτικά και τυπικά με τους άνδρες συναδέλφους τους. Με αυτόν τον τρόπο θεωρούν να μειώνουν τις πιθανότητες να παρενοχληθούν ξανά στο μέλλον.

Φυσικά, από τη μεριά των ανδρών που είχαν παρενοχληθεί από γυναίκες ανώτερές τους στον εργασιακό τομέα, δεν υπήρξαν δραματικές επιπτώσεις όπως το να χάσουν τη δουλειά τους ή να μετατεθούν σε κάποιο άλλο πόστο αν ήταν δημόσιοι υπάλληλοι. Ωστόσο σε ορισμένες περιπτώσεις η σεξουαλική παρενόχληση λειτούργησε ως ανασταλτικός παράγοντας για την εξέλιξη της καριέρας τους. Δεν θα πρέπει ωστόσο να παραληφθεί το γεγονός ότι τους εξέπληξε που γυναίκες σε ανώτερη βαθμίδα από αυτούς τους παρενόχλησαν. Χαρακτηριστική είναι η φράση του Νίκου ότι του φάνηκε «περίεργη» η σεξουαλική παρενόχληση από γυναίκα. Η συγκεκριμένη έκπληξη κατανοείται από την πολιτισμική κατασκευή του τι χαρακτηριστικά έχει ο άνδρας και τι χαρακτηριστικά έχει η γυναίκα, τα οποία η ίδια η κοινωνία τα παράγει και τα αναπαράγει. Συνεπώς, ο τρόπος αντιμετώπισης της σεξουαλικής παρενόχλησης διαφέρει ανάμεσα στους άνδρες και στις γυναίκες, εφόσον το κάθε ένα από τα δύο φύλα αναλύει και νοηματοδοτεί την παρενόχληση στη βάση των πολιτισμικών και κοινωνικών σημασιοδοτήσεων που μεταφέρει. Υπάρχει επομένως διαφορά στο λόγο ανάμεσα στο “θύμα - γυναίκα” και στο “θύμα - άνδρας”. Ο ανδρικός λόγος περί σεξουαλικής παρενόχλησης τοποθετεί τη γυναίκα συνώνυμη του πάθους και της πρόκλησης, ακόμη και στην περίπτωση που η γυναίκα που προκάλεσε έναν άνδρα είναι ιεραρχικά ανώτερή του στον εργασιακό χώρο. Αποδίδει δηλαδή στη γυναίκα ιδιότητες που σχετίζονται με την κοινωνική αντίληψη περί των γυναικών έξω από την οικιακή σφαίρα. Με λίγα λόγια, γυναίκες έξω από το

⁶³ Welsh S., Gruber J., 1999, «Not Taking It Any More: Women Who Report or File Complaints of Sexual Harassment» στο *American Sociological Review*, 36(4): 559-583, σελ. 560.

σπίτι θεωρούνται ελεύθερες, επικίνδυνες και ικανές να πετύχουν αυτό που θέλουν χρησιμοποιώντας τη σεξουαλικότητά τους. Αντίθετα, ο γυναικείος λόγος για τη σεξουαλική παρενόχληση διαφέρει αρκετά. Είναι ένας λόγος που κάνει αναφορά στη θυματοποίηση, στην εκμετάλλευση και στην υποτέλεια των γυναικών σε χώρους όπου οι άνδρες μπορούν να ασκούν έλεγχο και εξουσία πάνω τους. Δύο λόγοι που μεταφέρουν διαφορετικά πολιτισμικές και κοινωνικές σημασίες για το ίδιο φαινόμενο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ
ΕΚΤΟ

ΚΑΤΑΓΓΕΛΙΑ ΤΗΣ ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗΣ ΠΑΡΕΝΟΧΛΗΣΗΣ

Μέσα από διάφορες έρευνες έχει διαπιστωθεί ότι από το 1980 μέχρι σήμερα, ελάχιστες γυναίκες που έχουν παρενοχληθεί σεξουαλικά, έχουν καταγγείλει επίσημα το περιστατικό τους. Αυτό είναι πολύ σοβαρή υπόθεση, αν σκεφθεί κανείς ότι η σεξουαλική παρενόχληση αποτελεί μια «μορφή βίας εναντίον των γυναικών και είναι ένα σημαντικό κοινωνικό ζήτημα»⁶⁴. Από την άλλη πλευρά όμως, αυτή η στάση των γυναικών αποδεικνύει ότι η σεξουαλική παρενόχληση «μέσα στην εργασία, αποτελεί ταμπού»⁶⁵. Βέβαια, δεν θα πρέπει να παραληφθεί το γεγονός ότι ούτε και οι άνδρες καταγγέλλουν τα περιστατικά παρενοχλήσεώς τους από τις γυναίκες ανωτέρους τους.

Χαρακτηριστικές είναι ορισμένες από τις απαντήσεις που έδωσαν οι πληροφορητές, σχετικά με το ζήτημα των καταγγελιών των περιστατικών σεξουαλικής παρενόχλησης:

α) Αλίκη, δημοσιογράφος: *«Δεν το κατήγγειλα το περιστατικό. Φοβήθηκα ότι αν το δημοσιοποιούσα, θα είχε αρνητικές επιπτώσεις και σε μένα και στην οικογένειά μου. Θα με κακοχαρακτήριζαν και θα έλεγαν ότι και εγώ το προκάλεσα με τη συμπεριφορά μου . . . Στον άνδρα και στην οικογένειά μου το γνωστοποίησα. Αισθανόμουν την ανάγκη να το κάνω. Ένιωθα ότι είχα προστασία. Επίσημα όμως δεν το γνωστοποίησα γιατί ούτως εις άλλος θα έβγαινα χαμένη από την όλη υπόθεση. Ποιος θα πίστευε μια νεαρή δημοσιογράφο σε σχέση με ένα πλούσιο και δυνατό αθηναίο μεγαλοεκδότη εφημερίδας».*

β) Νίκος, ιδιωτικός υπάλληλος: *«Όχι δεν το κατήγγειλα το περιστατικό, γιατί δεν ήθελα να δημιουργήσω περαιτέρω ζητήματα. Δεν θα 'θελα να βγει προς τα έξω το περιστατικό, γιατί θα το μάθαινε και η οικογένειά μου αλλά και ο κοινωνικός μου περίγυρος και ίσως να με αντιμετώπιζαν αρνητικά. Γι' αυτό το λόγο δεν ήθελα να δώσω τέτοια δικαιώματα. Εξάλλου και η επιχείρηση που δουλεύω, δεν έχει κάποια πολιτική προστασίας, κάποια μέτρα που να προφυλάσσει εργαζομένους της από την παρενόχληση. Οπότε θα ήταν χαμένη υπόθεση αν έμπλεκα σε μια τέτοια περιπέτεια και κατήγγειλα το γεγονός».*

γ) Μαρία, δημόσιος υπάλληλος: *«Δεν κατήγγειλα την δική μου περίπτωση σεξουαλικής παρενόχλησης, επειδή δεν ήθελα να μαθευτεί στους συναδέλφους μου και*

⁶⁴ Schwartz P., Rutter V., 1998, *The Gender of Sexuality*, Pine Forge Press, California, σελ. 180.

⁶⁵ Βία κατά των γυναικών. *Ανοχή μηδέν*, 22-24 Ιανουαρίου 1999 Αθήνα, σελ. 43.

στο φιλικό περιβάλλον μου. Φοβόμουν, ότι αν δημοσιοποιούνταν θα γελούσανε μαζί μου, θα με κοροϊδεύανε και έτσι το αποσιώπησα. Το είπα μόνο στον άνδρα μου και στην οικογένειά μου που θα μου παρείχαν ψυχολογική υποστήριξη. Επίσης, και να το γνωστοποιούσα, το υπουργείο στο οποίο εργάζομαι δεν ακολουθεί κάποια συγκεκριμένη πολιτική προστασίας των θυμάτων της παρενόχλησης. Μάλιστα στη δική μου περίπτωση που ήταν άντρας ανώτερος σε βαθμίδα από εμένα, δεν θα έβγαινε, κανένα νόημα. Θα μπορούσε, λόγω της θέσης του και της εργασίας του να αντιστρέψει και να διεστραβλώσει τα πραγματικά γεγονότα και να με κατηγορήσει άδικα. Προτίμησα λοιπόν να σιωπήσω».

δ) Γιώργος, δημόσιος υπάλληλος: «Δεν κατήγγειλα το περιστατικό μου, επειδή φοβήθηκα ότι θα 'χε αρνητικό αντίκτυπο και για μένα, για την οικογένειά μου, για τη δουλειά μου. Δεν το είπα πουθενά. Ούτε στην οικογένειά μου, για να μην τους ταράζω και να μην φαντάζονται άλλα πράγματα . . . Το κράτησα μυστικό γιατί και να το έλεγα, δεν θα έβγαινε κάτι. Η στάση της υπηρεσίας που δούλευα ήταν απαθής και αδιάφορη απέναντι σε τέτοια ζητήματα. Οπότε και αν το έλεγα, πάλι δεν θα άλλαζε κάτι».

I. Λόγοι που εμποδίζουν τις καταγγελίες σεξουαλικής παρενόχλησης

Στις τέσσερις αυτές ενδεικτικές απαντήσεις, γίνεται φανερό, ότι τόσο οι άντρες όσο και οι γυναίκες που παρενοχλούνται σεξουαλικά δεν καταγγέλλουν το περιστατικό τους σε κάποιο επίσημο φορέα. Οι γυναίκες προβαίνουν στην κοινοποίηση της περίπτωσης τους στο στενό οικογενειακό περιβάλλον και στον σύντροφό τους. Αυτό συμβαίνει, όπως ανέφερε και η Αλίκη, επειδή αισθάνονται προστασία. Μέσα στα πλαίσια του γάμου τους, της οικιακής σφαίρας, αισθάνονται την ασφάλεια ότι κάποιος, στη συγκεκριμένη περίπτωση ο σύζυγος θα τις προστατέψει και θα τις υπερασπιστεί. Η γυναίκα λοιπόν συνδέεται με την έννοια της προστασίας που απολαμβάνει μέσα στη συνθήκη ενός γάμου. Ο γάμος λειτουργεί σαν προστατευτική ασπίδα για αυτές απέναντι στην αντιμετώπιση ενός περιστατικού σεξουαλικής παρενόχλησης. Οι άνδρες το αποσιωπούνε από όλους τους τομείς. Μέσα από την αιτιολόγηση του λόγου που δεν κατήγγειλαν το περιστατικό σεξουαλικής παρενόχλησης διακρίνεται ότι οι άνδρες – πληροφορητές δεν θα ήθελαν να κοινοποιηθεί το συμβάν στα μέλη της οικογένειάς τους αλλά ούτε και στο υπόλοιπο κοινωνικό και εργασιακό περίγυρο. Αφήνουν την εντύπωση ότι δεν θα τους πίστευαν.

Αυτή τους η άποψη οφείλεται στην αντίληψη ότι η στερεοτυπική εικόνα του ανδρικού φύλου περιλαμβάνει το χαρακτηριστικό του άνδρα να συνάπτει εξωσυζυγικές σχέσεις. Συνεπώς, δεν θα ήθελαν να χαρακτηριστούν αρνητικά ακόμα και στην περίπτωση σεξουαλικής παρενόχλησης από γυναίκα που βρίσκεται σε υψηλά υφιστάμενη θέση από τη δική τους.

Αυτές οι συμπεριφορές επίσης οφείλονται σε ορισμένους λόγους που αποτελούν ανασταλτικό παράγοντα για τους άντρες αλλά κυρίως για τις γυναίκες για τις οποίες αυτοί οι λόγοι έχουν μεγαλύτερη βαρύτητα, εφόσον και τα περιστατικά παρενοχλημένων γυναικών είναι αναλογικά μεγαλύτερα απ' ότι των ανδρών. Ειδικότερα λοιπόν είναι:

α. Η δυσκολία στην ανεύρεση μαρτύρων,

β. η καχυποψία με την οποία αντιμετωπίζονται στο Αστυνομικό Τμήμα, στο Ανακριτικό γραφείο, στο Δικαστήριο,

γ. η χρονοβόρα και αναποτελεσματική λειτουργία της ποινικής διαδικασίας,

δ. ο στιγματισμός,

ε. ο φόβος απόλυσης,

στ. η δημοσιοποίηση του θέματος στον οικογενειακό, φιλικό και επαγγελματικό περιβάλλον και

ζ. ο κοινωνικός ρατσισμός και οι προκαταλήψεις για τη θέση της γυναίκας»⁶⁶.

Όλοι αυτοί οι λόγοι εξηγούν το γιατί ο αριθμός καταγγελιών για περιστατικά σεξουαλικής παρενόχλησης παραμένει πολύ μικρός αναλογικά με τις διαστάσεις του φαινομένου. Όπως, παρατηρήθηκε και από τα σχόλια των πληροφορητών, τα περισσότερα θύματα δεν αναλαμβάνουν δράση εναντίον του εργοδότη ή προϊσταμένου, που συμβαίνει στα περισσότερα περιστατικά να είναι οι δράστες, κυρίως λόγω της θέσης ισχύος που κατέχουν. «Η ενδεχόμενη γνωστοποίηση της σεξουαλικής παρενόχλησης στο εργασιακό και κοινωνικό περιβάλλον επιδρά ανασταλτικά σε κάποια δυναμική αντίδραση του θύματος. Υπάρχουν θύματα που θα ήθελαν να καταγγείλουν αυτό που τους συνέβη, αλλά η αβεβαιότητα για τον τρόπο αντιμετώπισής τους από το κοινωνικό περιβάλλον (συνάδελφοι, φίλοι, οικογένεια)

⁶⁶ http://www.anousaki.gr/omilies_sti_vouli/via_stis_ginaikes.html

όπως και η αντιμετώπισή τους από τις αστυνομικές και δικαστικές αρχές, στέκεται εμπόδιο στην απόφασή τους αυτή»⁶⁷.

Δεν θα πρέπει να παραληφθεί το γεγονός ότι η αντιμετώπιση της γυναίκας – θύμα είναι δυσμενέστερη από τον άντρα. Με λίγα λόγια, είναι πολύ πιο εύκολο να κατηγορηθεί μια γυναίκα ότι κατήγγειλε το περιστατικό για προσωπικούς ή εκδικητικούς λόγους απέναντι στον εργοδότη, στον προϊστάμενο. Είναι το ίδιο εύκολο να ειπωθεί ότι «προκάλεσε» η ίδια, με κάποιους τρόπους, τη σεξουαλική παρενόχληση.

Συνεπώς, «η καταπάτηση των δικαιωμάτων του ατόμου στην εργασία είναι ευδιάκριτη»⁶⁸. Και καθώς η σεξουαλική παρενόχληση αποτελεί διάκριση των δύο φύλων στον τομέα της εργασίας, οι καταγγελίες αποτελούν μια αρχή για την κοινωνική ευαισθητοποίηση του φαινομένου αλλά και για τη θέση της γυναίκας και του άντρα μέσα στην εργασία. Με τη δημόσια γνωστοποίηση του γεγονότος το θύμα της σεξουαλικής παρενόχλησης συντελεί ώστε η κοινωνία να λάβει σοβαρά υπόψη της το φαινόμενο και να πάρει μέτρα προστασίας που δεν θα επιτρέπουν την τόσο μεγάλη διάδοση του, αλλά αντίθετα θα το περιορίσουν. Είναι πολύ σημαντικό ο κάθε εργαζόμενος να μην αισθάνεται μειονεκτικά επειδή παρενοχλείται. Με αυτόν τον τρόπο προστατεύονται τόσο τα εργασιακά όσο και τα ατομικά δικαιώματα του κάθε εργαζομένου ο οποίος πάνω από όλα είναι άνθρωπος.

⁶⁷ http://www.kethi.gr/greek/meletes/Sexualiki_Parenoxlisi/sexual_harassment_pdf.pdf, σελ. 9.

⁶⁸ Ο.π., σελ. 8.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ
ΕΒΔΟΜΟ

ΝΟΜΙΚΗ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΗΣ ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗΣ ΠΑΡΕΝΟΧΛΗΣΗΣ

Στην Ελλάδα η σεξουαλική παρενόχληση στην εργασία, δεν έχει προκαλέσει το ενδιαφέρον της ποινικής νομοθεσίας. Δεν υπάρχει κάποια τυπική τυποποίηση που να αναφέρεται και να τιμωρεί την πράξη αυτή. Ωστόσο, «η απουσία από την ορολογία του ελληνικού Ποινικού Κώδικα του όρου «σεξουαλική παρενόχληση σηματοδοτεί την άρνηση αναγνώρισης μιας κοινωνικής πραγματικότητας, αποσιωπά την κοινωνική απαξία της πράξης και δυσχεραίνει την κατοχύρωση και τη διεκδίκηση του δικαιώματος της σεξουαλικής αξιοπρέπειας από την πλευρά των θυμάτων»⁶⁹. Η απουσία μιας τέτοιας ποινικοποίησης διαιωνίζει τις καταστάσεις εργασιακής εκμετάλλευσης και άνισης μεταχείρισης των θυμάτων, γεγονός που δεν συντελεί στην οριοθέτηση του τι είναι επιτρεπτό και τι απαγορευμένο σε ένα χώρο εργασίας, δεδομένων των σχέσεων ιεραρχίας και εξάρτησης αλλά και των κυρίαρχων κοινωνικών και πολιτισμικών αντιλήψεων.

Συνεπώς, είναι ιδιαίτερα σημαντικό να σημειώσουμε ότι «η ποινικοποίηση της σεξουαλικής παρενόχλησης ως συμπεριφοράς συνιστά σήμερα ένα μέτρο εμπέδωσης της ισότητας μεταξύ ανδρών και γυναικών (όπως ο σύγχρονος δυτικός νομικός πολιτισμός την εκλαμβάνει) και της προστασίας της αξιοπρέπειας του ανθρώπου και βρίσκεται συνυφασμένη με την ασφάλεια των δικαιωμάτων»⁷⁰. Μια τέτοια ποινικοποίηση θα βοηθήσει στο να μη γίνεται ένα άτομο αντικείμενο εκμετάλλευσης στην εργασία λόγω του φύλου του.

Η σεξουαλική παρενόχληση αντιμετωπίζεται από την ελληνική νομοθεσία «ως εξύβριση με λόγια ή με έργα, ως προσβολή της γενετήσιας αξιοπρέπειας ή ως ασέλγεια με κατάχρηση εξουσίας»⁷¹. Βέβαια καμία από τις παραπάνω διατάξεις δεν ανταποκρίνεται στην έννοια της σεξουαλικής παρενόχλησης και καμία δεν μπορεί να αποτελέσει διατύπωση ενός ποινικού ορισμού της συγκεκριμένης πράξης. Αυτό μπορεί να κατανοηθεί από το γεγονός ότι η σεξουαλική παρενόχληση ως όρος, συμπεριφορά ή προσβολή απουσιάζει από το ελληνικό νομοθετικό δίκαιο.

Είναι πολύ σημαντικό να ποινικοποιηθεί μια συμπεριφορά που σχετίζεται με την προστασία της αξιοπρέπειας στην εργασία και με την ελευθερία της επιλογής στο

⁶⁹ ό.π., σελ. 2.

⁷⁰ ό.π., σελ. 15.

⁷¹ ό.π., σελ. 40.

πεδίο της σεξουαλικότητας, εφόσον με αυτόν τον τρόπο προστατεύεται η ατομική ελευθερία και τα δικαιώματα κάθε ανθρώπου, ανεξαρτήτως του φύλου του. Τέλος, η ποινικοποίηση της σεξουαλικής παρενόχλησης ωθεί την ύπαρξη και παροχή νομικής προστασίας απέναντι στα θύματα της σεξουαλικής παρενόχλησης, γεγονός που συντελεί στην αποτελεσματικότητα της ποινικής διαδικασίας όσον αφορά το συγκεκριμένο φαινόμενο. Οπότε, η ποινική νομοθεσία, δεν θα πρέπει να «αγνοεί» μια τέτοια συμπεριφορά, ιδιαίτερα στον ελλαδικό χώρο, όπου το ποσοστό σεξουαλικής παρενόχλησης ανέρχεται στο 60% και κατατάσσει την Ελλάδα δεύτερη σε ποσοστά σεξουαλικής παρενόχλησης μετά από την Ισπανία (84%) μέσα στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Το ποσοστό αυτό δείχνει πόσο διαδεδομένη είναι η σεξουαλική παρενόχληση στον τομέα της εργασίας, κατά κύριο λόγο εις βάρος των γυναικών και πόσο μεγάλη ανάγκη υπάρχει να αντιμετωπιστεί ποινικά το ζήτημα στο άμεσο μέλλον.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Μέσα από την παράθεση περιστατικών σεξουαλικής παρενόχλησης παρουσιάζεται η σχέση κοινωνικού φύλου, σώματος και σεξουαλικότητας. Οι αντιλήψεις που υπάρχουν για τα δύο φύλα καθώς και ο τρόπος που διαχειρίζονται τη σεξουαλικότητα τους, δείχνουν πως καθορίζεται η κοινωνική συμπεριφορά τόσο των ανδρών όσο και των γυναικών στα πλαίσια της ελληνικής κοινωνίας. Εξίσου σημαντικές είναι και οι αναπαραστάσεις του σώματος και της σεξουαλικότητας του, οι οποίες απεικονίζουν τις κοινωνικές αντιλήψεις που υπάρχουν στον ελλαδικό χώρο. Το σώμα αποτελεί το «μέσο» διαπραγμάτευσης της γυναικείας ταυτότητας και υποτέλειας σε σχέση με την κυριαρχία του ανδρικού φύλου. Η έννοια του σώματος λοιπόν αποκτάει κοινωνικό νόημα.

Θα πρέπει να σημειωθεί επίσης, ότι η έννοια τη σεξουαλικής παρενόχλησης περιλαμβάνει όρους και φράσεις όπως είναι η «σεξουαλική διάκριση», η «άσκηση βίας», οι «έμφυλες σχέσεις στον εργασιακό χώρο», η «άσκηση κοινωνικού ελέγχου και εξουσίας». Όλοι αυτοί οι όροι και οι φράσεις υπογραμμίζουν τη σημασία του κοινωνικού περιεχομένου της σεξουαλικής παρενόχλησης. Το συγκεκριμένο φαινόμενο σχετίζεται με το πώς διαμορφώνεται τόσο η γυναικεία όσο και η ανδρική ταυτότητα, καθώς και το πώς επηρεάζεται η κοινωνική σχέση ανδρικού-γυναικείου φύλου μέσα στον εργασιακό χώρο.

Δεν θα πρέπει να παραληφθεί ωστόσο ότι η εκμετάλλευση της ισχύος που θεωρούν ότι διαθέτουν οι ιεραρχικά ανώτεροι στον εργασιακό τομέα, σε σχέση με τους υφισταμένους τους, ωθεί στην ύπαρξη του φαινομένου της σεξουαλικής παρενόχλησης, και αποτελεί μια άσκηση κυριαρχίας και δύναμης απέναντι στα άτομα που βρίσκονται σε χαμηλότερη θέση από τη δική τους.

Παράλληλα η σεξουαλική παρενόχληση έχει σημαντικές επιπτώσεις και για τους άνδρες αλλά και για τις γυναίκες. Όλα τα άτομα, ανεξαρτήτου φύλου «επιθυμούν να εργάζονται σε ένα περιβάλλον εργασίας όπου θα τους συμπεριφέρονται με κατάλληλο σεβασμό ως προς τα δικαιώματά τους και θα μπορούν να παράγουν το καλύτερο προϊόν εργασίας τους»⁷². Ωστόσο, για να

⁷² 2000, «Prevention of Sexual Harassment in the Workplace and Educational Settings» στο *American Academic of Pediatrics*, 106(6): 1498-1499, σελ. 1499.

μπορέσει να γίνει αυτό θα πρέπει η σεξουαλική παρενόχληση στο χώρο της εργασίας να σταματήσει να αντιμετωπίζεται ως μια ενδεχόμενη ή και αναμενόμενη κατάσταση.

Σημαντική συμβολή για την ανατροπή αυτής της κατάστασης, ήταν η συμβολή του φεμινιστικού λόγου. Ως ένα κοινωνικό κίνημα, μέσα από τους αγώνες και τις πιέσεις που άσκησε, πέτυχε να δοθεί μεγαλύτερη προσοχή σε θέματα όπως είναι η ισότητα, η κακοποίηση, ο βιασμός καθώς και η σεξουαλική παρενόχληση. «Το φεμινιστικό κίνημα συνέδεσε άμεσα την ισότητα της μεταχείρισης και των όρων εργασίας με τα προβλήματα της ανάπτυξης και της δομής της κοινωνίας, προσδίδοντας στο λόγο των γυναικών τα στοιχεία της διεκδίκησης συγκεκριμένων δικαιωμάτων, νομοθετικά κατοχυρωμένων»⁷³. Θα πρέπει να υπάρξουν ριζικές τομές στο υπάρχον ελληνικό κοινωνικό – πολιτικό σύστημα, προκειμένου να υπάρξει ισότητα μεταξύ ανδρών – γυναικών, και η σεξουαλική παρενόχληση να μην στηρίζεται στη βάση μοντέλων κοινωνικών σχέσεων που αναπαράγουν τις δομές και τους μηχανισμούς άνισης μεταχείρισης, εργασιακής εκμετάλλευσης, έμφυλης διάκρισης και προσβολής της αξιοπρέπειας των γυναικών.

⁷³ http://www.kethi.gr/greek/meletes/Sexualiki_Parenoxlisi/sexual_harassment_pdf.pdf, σελ. 1.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Μακρυνιώτη Δ., 2004, «Εισαγωγή» στο Μακρυνιώτη επιμ., *Τα όρια του σώματος. Διεπιστημονικές προσεγγίσεις*, Εκδόσεις Νήσος, Αθήνα.
2. Σκουτέρη- Διδασκάλου, Ν., 1991, *Ανθρωπολογικά για το Γυναικείο Ζήτημα*, Εκδόσεις Ο ΠΟΛΙΤΗΣ, Αθήνα.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Barnard A., Spencer J., 2002, *Encyclopedia of social and cultural anthropology*, Routledge London and New York.
2. Bimrose J., 2004, «Sexual Harassment in the Workplace: an ethical dilemma for career guidance practice? » στο *British Journal of Guidance and Counselling*, 32(1): 109-121.
3. Crocker D., Kalembe V., 1999, «The Incidence and Impact of Women's Experiences of Sexual Harassment in Canadian Workplaces» στο *American Sociological Review*, 36(4): 541-558.
4. Friedl E., 1984, *Women and Men. An anthropologist's view*, Waveland Press, Illinois.
5. Johnson I., Sigler R., 2000, «Forced Sexual Intercourse Among Intimates» στο *Journal of Family Violence*, 15(1): 95-108.
6. Lenton R., Smith M., Fox J., Morra N., 1999, «Sexual Harassment in Public Places: Experiences of Canadian Women» στο *American Sociological Review*, 36(4): 517-540.
7. Maypole D., Skaine R., 2001, «Sexual Harassment in the Workplace» στο *Social Work*, 28(5): 385-390.
8. Mills M., 2003, «Gender and Inequality in the Global Labor Force» στο *Annual Review Anthropology*, 32:41-62.
9. Nanda S., 1999, *Cultural Anthropology*, Wadsworth Publishing Company, California.

10. Schell B., 2003, «The Prevalence of Sexual Harassment, Stalking, and False Victimization Syndrome (FVS) Cases and Related Human Resource Management Policies in a Cross-Section of Canadian Companies from January 1995 through January 2000» στο *Journal of Family Violence*, 18(6): 351-360.
11. Schwartz P., Rutter V., 1998, *The Gender of Sexuality*, Pine Forge Press, California.
12. Sev' er A., 1999, «Sexual Harassment: Where We Were, Where We Are and Prospects for the New Millennium Introduction to the Special Issue» στο *American Sociological Review*, 36(4): 469-497.
13. Welsh S., 1999, «Gender and Sexual Harassment» στο *Annual Review Sociology*, 25: 169-190.
14. Welsh S., Gruber J., 1999, «Not Taking It Any More: Women Who Report or File Complaints of Sexual Harassment» στο *American Sociological Review*, 36(4): 559-583.
15. Williams C., Giuffre P., Dellinger K., 1999, «Sexuality in the Workplace: Organizational Control, Sexual Harassment, and the Pursuit of Pleasure» στο *Annual Review Sociology*, 25:73-93.
16. Wilson F., Thompson P., 2001, «Sexual Harassment as an Exercise of Power» στο *Gender, Work and Organization*, 8(1): 61-83.
17. 2000, «Prevention of Sexual Harassment in the Workplace and Educational Settings» στο *American Academic of Pediatrics*, 106(6): 1498-1499.

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. http://www.anousaki.gr/omilies_sti_vouli/via_stis_ginaikes.html
2. http://www.kethi.gr/greek/meletes/SEXUALIKI_PARENOXLISI/sexualh_arassment_pdf.pdf

ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ

1. «Sexual Harassment in Central and Eastern Europe», *THE NEW YORK TIMES*, 9 Ιανουαρίου 2000.

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

1. *Βία κατά των γυναικών. Ανοχή μηδέν*, 22-24 Ιανουαρίου 1999
Αθήνα.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

1. Ορισμός σεξουαλικής παρενόχλησης.
2. Πόσο υπαρκτή είναι η σεξουαλική παρενόχληση στο χώρο εργασίας.
3. Γιατί υπάρχει η σεξουαλική παρενόχληση στον τομέα της εργασίας.
4. Ποιοι είναι αυτοί που αποτελούν τους «κυνηγούς» στην σεξουαλική παρενόχληση.
5. Η σεξουαλική παρενόχληση συνιστά διάκριση μεταξύ των δύο φύλων (με ποιους τρόπους).
6. Πόσο επικρατούσα είναι η σεξουαλική παρενόχληση.
7. Πώς αντιδρούν τα θύματα στην σεξουαλική παρενόχληση.
8. Περιγραφή του περιβάλλοντος εργασίας.
9. Ιεραρχία σε επιχείρηση, ως παράγοντας που ωθεί την σεξουαλική παρενόχληση.
10. Η οικογενειακή κατάσταση των γυναικών/ανδρών που είναι θύματα σεξουαλικής παρενόχλησης (π.χ. έγγαμες/οι, άγαμες/οι, με ανθρώπους να τις/τους στηρίζουν ή όχι).
11. Πού έγινε η σεξουαλική παρενόχληση (π.χ. στο γραφείο, παρουσία άλλων ή όχι).
12. Περιγραφή του συμβάντος της σεξουαλικής παρενόχλησης από το ίδιο το θύμα (π.χ. συχνότητα του γεγονότος, χαρακτηριστικά του περιστατικού).
13. Τα συναισθήματα κατά τη διάρκεια της σεξουαλικής παρενόχλησης.
14. Αντιμετώπιση της σεξουαλικής παρενόχλησης από το θύμα.
15. Το άτομο που παρενόχλησε σεξουαλικά χρησιμοποίησε πολλούς τρόπους παρενόχλησης απέναντι στο θύμα του (αν ναι ποιους τρόπους).
16. Χαρακτηριστικά του ατόμου που παρενόχλησε σεξουαλικά (εμφάνιση, οικογενειακή κατάσταση).
17. Από το ίδιο πρόσωπο, πόσα θύματα σεξουαλικής παρενόχλησης υπήρξαν (το ίδιο άτομο παρενόχλησε και άλλους/ες άνδρες/γυναίκες εκτός από το θύμα).
18. Με τι ανταλλάγματα γίνεται η σεξουαλική παρενόχληση (προσφορά καλύτερης θέσης/ δουλειάς, απώλεια δουλειάς).

19. Αναζητούν οι υπάλληλοι/ μέλη μιας επιχείρησης πολλές φορές εργασία για σεξουαλική ικανοποίηση και περιπέτεια.
20. Κατά πόσο ένας άνδρας/ μια γυναίκα «διασκεδάζει» τις σεξουαλικές του/της εμπειρίες μέσα στην εργασία.
21. Μετά τη σεξουαλική παρενόχληση η γυναίκα/ ο άνδρας έχει υιοθετήσει κάποιο άλλο είδος συμπεριφοράς στο χώρο εργασίας ή όχι (αν ναι πώς ακριβώς συμπεριφέρονται).
22. Τί σημαίνει για έναν άνδρα/ μία γυναίκα η σεξουαλική παρενόχληση.
23. Τι συνέπειες έχει η σεξουαλική παρενόχληση στην καριέρα άνδρα/γυναίκας.
24. Τι συνέπειες έχει η σεξουαλική παρενόχληση στη προσωπική ζωή ενός άνδρα/ μίας γυναίκας.
25. Τί σημαίνει το να αφήσει ένας άνδρας/ μία γυναίκα τη δουλειά της εξαιτίας της σεξουαλικής παρενόχλησης.
26. Καταγγελία της σεξουαλικής παρενόχλησης.
27. Κοινοποίηση σεξουαλικής παρενόχλησης στο οικογενειακό- φιλικό περιβάλλον (ναι ή όχι και γιατί).
28. Γιατί φοβούνται οι γυναίκες και οι άντρες να μιλήσουν δημόσια για το γεγονός ότι παρενοχλούνται.
29. Αντιμετώπιση και συμπεριφορά επιχείρησης απέναντι σε περιστατικό σεξουαλικής παρενόχλησης.
30. Πώς η κοινωνία και το κράτος αντιμετωπίζει τη σεξουαλική παρενόχληση.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

004000074869